

REČOVÝ BOJ V UHORSKU

Vyobrazil ho

TOMÁŠ VILÁGOSVÁRY

ZÁHREB

Kráľ. priv. ilýrska národná kníhtlačiareň dr. Ljudevita Gaja

1841

DER SPRACHKAMPF IN UNGARN

Dargestellt von

THOMAS VILÁGOSVÁRY

AGRAM

Kön. priv. illyrische Nationalbuchdruckerei von Dr. Ljudevit Gaj

1841

Tažko nájsť nejaký iný predmet, o ktorom by sa dnes vo vlasti viac hovorilo, ako o rozširovaní uhorskej reči. — Mnohí naši krajanovia nevedia robiť nič naliehavejšieho, ako slovom i skutkom podporovať maďarizovanie tých, čo hovoria inou rečou. Novinári a literáti vo vlasti neprestajne predstavujú tú vec ako niečo veľmi dôležité a žiadúce, podnecujú horlivosť k nej a odporúčajú najlepšie prostriedky na ten cieľ. Naproti tomu sú zase iní, ktorí odporujú tej tak veľmi zvelebovanej a systematicky vykonávanej maďarizácii, a opisujú ju v letádoch a zahraničných časopisoch ako nespravodlivú a tyranskú, ba až neučelnú a márnú. Sami uhorskí spisovatelia nezhodujú sa v tom, ako ďaleko treba rozšíriť maďarstvo, lebo niektorí chcú všetko bez rozdielu pomaďarčiť, iní naproti tomu chcú mať uhorskú reč zavedenú len vo verejných veciach, v súkromných veciach však chcú ponechať každému jeho vlastnú reč. Často sa aj karhá to alebo ono pri rozširovaní maďarstva a nie zriedka sa žiali nad jeho pomalým napredovaním.

Pri takýchto rozdielných mienkach o tom istom predmete, ktorý vo veľkej miere podmieňuje pomery v štáte, ktorý sa veľmi zblízka týka blaha a bolesti mnohých štátnych občanov, je skutočne načase bližšie osvetliť jednotlivé body, týkajúce sa uhorskej národnosti a jej rozširovania, aby sa úsudok o tom stal ešte bezpečnejším. V skutočnosti sme vo veci krajinskej reči ešte zďaleka nie načistom, čo sa niektorým bude zdať zvláštnym, keďže pokladajú nevyhnutnosť maďarizácie za celkom hotovú vec. Ani preto nepokladám za zbytočné urobiť predmetom svojich úvah všeobecnú maďarizáciu, lebo je to celkom jasná tendencia mnohých priateľov uhorskej národnosti, napriek ubezpečovaniam niektorých, ktorí dezavujú snahu o všeobecnú maďarizáciu a vyhlasujú, že sa chcú uspokojiť so skromnejším výsledkom. Ak je podľa toho pravdou, že sa skutočne vlastenectvo nijako neznáša s omylmi a mylnými pojmami, nechajte nás, aby sme sa snažili, ako v každej dôležitej veci, tak aj vo veci rečových pomerov vlasti jasne vidieť, aby sme potom to, čo sa spozná ako pravé a dobré, usilovne podporovali a aby sme svoje najlepšie sily mohli venovať blahu krajiny.

Pri posudzovaní snahy rozširovať maďarstvo prichádza sa najmä na dve hlavné otázky: *po prvé*, či je možná všeobecná maďarizácia v Uhorsku, a *po druhé*, či by dávala veľké výhody. Nechajte nás objasniť tieto dve hlavné otázky a odvodíť z nich výsledky, nie preto, aby sme tým niekoho zarmútili, ale aby sme tým podľa svojich síl prispeli k právu, pokoju a svornosti medzi milými spoluobčanmi, a tým k blahu krajiny. Pri výklade nadhodených otázok chceme nastúpiť najbezpečnejšiu cestu, totiž historicko-empirickú, a so všetkou obozretnosťou postaviť si hranice apriórneho uvažovania, aby sme sa nedostali na scestie.

Pristupujeme k prvej otázke: Je skutočne v Uhorsku možná všeobecná maďarizácia všetkých od Maďarov rozdielnych národov? Odpoveď na to nám dá dosť dobre história a skúsenosť. Staré dejiny nám pravdaže predstavujú príklady, ako sa niektoré národy neobyčajne rozšírili, keďže pribrali k sebe iné národy alebo ich asimilovali. Podobné príklady vidíme najmä u Grékov a Rimanov. Je známe, že grécky národík býval pôvodne na veľmi ohraničenom pobrežnom pruhu na európskom juhovýchode, na susedných ostrovoch a na niektorých miestach západného pobrežia Malej Ázie. Pozvoľna však vidíme, ako tento národík vysiela početné kolónie, zaujíma významné územia a najmä za Alexandra Veľkého zakladá nesmierne panstvo. Toto panstvo nebolo síce trvalé a rozpadlo sa na viacej kusov hneď po dobyvateľovej smrti. No grécka reč udržala sa cez mnohé stáročia na nesmierne veľkom území, „lebo“, hovorí Rotteck (II. zväzok, str. 512), „oveľa ďalej než panstvo, prinajmenšom stálejšie sa rozšírila výučba a reč Grékov. Čo napísal Egypťan, Sýr, Babylončan, Maloáziate, Kapadóčan, atď., čiastočne Žid a neskoršie východný Riman, všetko to obohatilo grécky jazyk. Grécke staviteľstvo a výtvarné umenie okrášľilo krajiny až po Oxus a Indus a partský dvor nachádzal záľubu v gréckych divadelných hrách“. — Ešte mohutnejšie a trvalejšie sa rozšíril rímsky národ. Ono to išlo zo začiatku len pomaly. Obyvatelia mesta na siedmich kopcoch si už podmanili celú Itáliu, rozkazovali už nesmiernym krajinám Európy, Ázie a Afriky a ich reč jednako zostávala zavretá do veľmi úzkych hraníc. Veď Cicero hovorí vo svojej reči v prospech básnika Archia (10), „ak niekto verí, že grécke básne poskytujú oveľa bohatšiu žeň slávy ako latinské, tak sa veľmi mylí. Grécky sa totiž číta skoro medzi všetkými národmi, kým latinčina je ohraničená len na svoje vlastné, v skutočnosti malé územie“. Jedine v Latii ešte za Ciceronových čias prevládala rímska reč, kým v Dolnej Itálii bola domácou rečou grécka a v Hornej Itálii etruská a galská reč. No pomaly sa rozliala reč mohutného národa skoro tak ďaleko, ako siahala jeho berla; len vo východných krajoch nemohla nadobudnúť platnosti, lebo tam si gréčtina stále podržovala svoju prevahu. Rotteck hovorí: „Také isté rozšírenie ako grécka reč na Východe, hoci

aj neskoršie, dosiahla rímska reč na Západe. Tu mali národy, prv než si ich Rím podrobil, ešte málo umenia a nemali žiadnu literatúru (s výnimkou Kartága, z ktorého však, žiaľ, nič nezostalo), ktorá, keď sa zase vzmohla, nebola už domorodá, ale rímska, tak ako sa aj z provinciálov stali Rimania. Ale aj v krajinách rímskeho jazyka udržala sa vážnosť gréckej reči ako najvýznamnejšieho pomocného prostriedku výučby alebo ako vlastnej reči učencov.“ Rímska svetová ríša klesla z výšky, na ktorú sa vyšvihla; rozdelila sa na dve veľké polovice a barbari ju všade tvrdo zvierali. Západorímska ríša sa včiasšie zrútila, no i po jej páde udržala sa rímska reč viac alebo menej presiaknutá cudzími prvkami a panovala nad rozsiahlym územím, totiž v Itálii, Galii, na Pyrenejskom polostrove a v Dácii. Východorímska alebo grécka ríša prežila západnú o tisíc rokov, ale grécka reč bola stlačená na oveľa menšie územie a bola ešte viac zohyzená cudzími prídavkami.

Opomenúc iné staroveké príklady, chceme sa obrátiť k stredoveku, v ktorom vidíme najmä dva národy, ktoré získali pre svoju reč veľké rozšírenie, totiž Arabov a Nemcov. Arabi, oduševnení Mohamedovým učením, vyrútili sa zo svojej zeme a podrobili si mnoho národov, ktoré donútili prijať aj ich novú vieru. Už osemdesiat rokov po Mohamedovej smrti rozprestierala sa arabská ríša od Egypta po Indiu, od Lisabonu po Samarkand. Potom sa ich panstvo ešte väčšmi rozšírilo, najmä v krajinách gréckej ríše a na Východe a v Severnej Afrike. Hranice arabského panstva sa pritom zhodovali s územím arabskej reči. Okrem podrobených prijalo aj viac samostatných národov mohamedánsku vieru a iné sa jej pevne pridržali, aj keď boli len na krátky čas podrobené arabskej alebo maurskej vláde. No všade našla zároveň s náboženstvom prístup aj reč Arabov a upevnila sa tým viac, čím viac bola vzdelaná a obohatená literárnymi produktmi. Ešte aj teraz po tisícdivsto rokoch nachádzame arabskú reč okrem jej pôvodnej vlasti v mnohých krajinách Ázie, Afriky a v európskom Turecku, keď aj nie výlučne panujúcu, ale známu a mnohonásobne používanú, najmä vo výučbe a pri náboženských úkonoch. — Napokon *Nemcov* poznáme ako odjakživa početný, na mnohé kmene podelený a prv svoje bydliská často meniaci národ. Viac nemeckých kmeňov natoľko sa pomiešalo s inými národmi v Itálii, Francúzsku, Španielsku a Afrike, že celkom stratili svoju reč a prijali inú. Čo však takto nemeckému národu vonku odpadlo, to sa mu nahradilo v Nemecku germanizáciou slovanských kmeňov. A naozaj nebol to bezvýznamný prírastok, ktorý dostali Nemci na Severe a Západe, dokonca i vnútri svojej krajiny, ba čoviač i v niektorých susedných územiach premenou Bodricov, Pomoranov, Prusov, Vilcov, Slezanov, Srbov a iných slovanských kmeňov na Nemcov. Veľkosť tohto zisku možno vtedy zhodnotiť, keď uvážime, že od Sály a Labe nahor až po

Východné more, ba aj v časti Holsteinu bývali čire slovanské kmene, ktoré boli skrz naskrz pretvorené na Nemcov.

Sú to najnápadnejšie príklady zo staroveku a stredoveku, z ktorých možno vidieť, ako niektoré národy neobyčajne zosilneli a rozšírili sa prijatím iných národov do svojho lona. Nie je potrebné nahromadiť ešte viac podobných príkladov, ale bude užitočnejšie vyskúmať druh a spôsob, akým postupovali takéto premeny národov. Kdekoľvek sa udiali rečové výboje, stali sa vždy na ten istý spôsob ako iné dobývania, totiž presilou. Keďže je však reč produktom duchovnej činnosti, musela sa dobyvateľská presila zmocniť duchovného stavu národov, aby spôsobila u nich rečovú premenu. No a stať sa to mohlo len celkom mimoriadnymi a šťastí nanajvýš odsúdeniahodnými prostriedkami. Vidíme to najprv na starých Grékoch, na tých tak obdivuhodných pestovateľoch umenia a vedy. Oni sa síce významne rozšírili svojím obchodom a kolóniami, takže sa tým ich reč udomácnila v Macedónii, Trácii, na pobreží Malej Ázie, na všetkých ostrovoch medzi Európou a Áziou, v Dolnom Egypte, v Cyrenaike, na Sicílii, v Južnej Itálii, dokonca i na galských a španielskych pobrežiach. Aj výboje Alexandra Veľkého v značnej miere napomáhali rozšírenie gréckej národnosti, najmä keď po dobyvateľovom skone viacej provincií zostalo v moci gréckych kniežat, najmä Egypt, Sýria a iné. No nikdy by nebola grécka reč dosiahla také neuveriteľné rozšírenie, keby sa Gréci neboli estetickým a vedeckým vzdelaním povzniesli na takú obdivuhodnú výšku medzi všetkými starovekými národmi. Táto morálna prevaha vysokého vzdelania spôsobila, že sa jej vďačne poddávali všetky národy, ktoré s ňou prišli do styku, že sa s túžbou učili jej reč, aby sa mohli pokochať na pokladoch jej literatúry a na zázračných dielach jej umenia. Táto duchovná prevaha spôsobila, že sami vífazi nad Grékmi a ich potlačovatelia, Rimania, ctili si ich ako svojich učiteľov a majstrov; že sa horlive učili ich reč, aby sa tým činom zmocnili ich umenia a vedy. Pekne hovorí o tom Horatius „*Graecia capta, ferum victorem cepit, et Artes — Intulit agresti Latio* —.“¹ Aj to treba podotknúť, že grécke zákonodarstvo a grécky kult bohov pripravil priaznivé prijatie gréckej reči nielen u Rimanov, ale aj u iných národov. — Celkom neobyčajný bol aj spôsob, akým Rimania získali väčší rozsah svojej národnosti, hoci sa u nich mnohé veci inak utvárali ako u Grékov. Rimania, tento najbojovnejší a najdobývačnejší národ celého sveta, ako je známo, podrobili si v stále pokračujúcich vojnách najprv celú Itáliu, potom nesčíselné iné krajiny v Európe, Afrike a Ázii, takže ich ríšu ohraničovali Atlantický oceán, Dunaj, Eufrat a piesočné púšte Afriky. Tieto dobyté krajiny zostali v ich moci cez viac storočí a boli spravované tým istým systémom. Vojenské kolónie dozerali na dobyté provincie, rímski prokonzuli alebo propraetori so svojim početným

dvoranstvom a vojskom sa v nich vystriedali, rímski rytieri ako publicani a negotiatores² sa všade po nich prehánali a obstarávali ich obchody. Tento spôsob správy, v ktorom sa pokračovalo cez stáročia, prirodzene, musel značne napomáhať rozšírenie rímskej reči. Neskôr došlo až k tomu, že Rimania, vzdelaní pomocou Grékov, sami sa začali, a to nie bez úspechu, venovať vede a umeniu a o krátky čas vlastnili bohatú literatúru. Svoje vzdelanie potom dali ďalej porobeným národom, no a barbari, natoľko rozvinutí, že vedeli oceniť hodnotu vedy a umenia, cítili o toľko väčšiu potrebu privlastniť si reč Rimanov, keďže prostredníctvom nej sa mohli s tým všetkým oboznámiť. No a príležitosť osvojiť si rímsku reč, provinciálom naskrze nechýbala pri množstve rímskeho vojska, administratívnych úradníkov, nájomcov a obchodníkov s ich mnohými otrokmi. Pri všetkom tom však je predsa len nie veľmi pravdepodobné, že by rímska reč bola zapustila pevné korene v provinciách, keby nebol k tomu pristúpil ešte mocnejší prostriedok jej rozšírenia, totiž kresťanstvo. Rímska vláda bola síce pevná a dôsledná, ale málo obľúbená pre najstrašnejšie utláčania a najkrikľavejšie zneužívanie, takže provinciáli boli všade radšej náklonní vyslobodiť sa spod tyranského Rimanstva, ako sa k nemu pripojovať. Rímska literatúra a umenie mohli v provinciách iba jednotlivcom poskytnúť pôžitok, kým masa sa o všetko to málo zaujímal. Ale Kristovo náboženstvo všetkých zmierlivo a láskave zjednotilo s Rímom. Odtiaľ sa šírili jeho lúče do ostatných európskych krajín. Tu mal svoje sídlo kresťanský arcibiskup. Co teda započala rímska správa a rímska literatúra, to dokončila rímsko-kresťanská cirkev: ona sa stala hlavným prostriedkom, ktorým sa prostredníctvom náboženských úkonov stala rímska reč jedine panujúcou rečou v mnohých krajinách. Medzi prostriedkami, ktorými sa šírili dve najvzdelanšie reči staroveku, netreba prehliadnúť ešte jednu okolnosť, že totiž kým Gréci a Rimania, vynasnažujúc sa o najvyššie stupne ľudskej dokonalosti, tešili sa všestrannému vzdelaniu a najväčšiemu bohatstvu literatúry, nachádzali sa ostatné národy zväčša ešte v najhlbšom barbarstve a nevedomosti a museli podľa vrodeneho pudu cítiť určité nutkanie naučiť sa poskytovanej reči a mať tým čínom účasť na najvznesenejších pokladoch vzdelania.

Mimoriadne tyranské boli prostriedky, ktorými stredoveké národy dobýjali svojim rečiam ďalšie územia. Arabi násilne nanucovali Mohamedovu vieru nielen pohanským, ale aj kresťanským národom, ktoré si sčasti uhájili vysoký stupeň rímskeho alebo gréckeho vzdelania, a donucovali všetkých prijímať s vierou aj reč. Táto reč bola pozvoľna znamenite vzdelaná a Arabi boli za istý čas takmer výlučnými vlastníkmi vied a umení, ktorým pripravili také nádherné obydlia v Bagdade, Cordove a na mnohých iných miestach. Oni boli dokonca učiteľmi kresťanov a ich literatúra

závodila s literatúrou najvzdelanších starovekých národov. No nesmieme zabudnúť, že títo Arabi zničili všetku grécku a rímsku kultúru v Sýrii, Egypte, v ostatných krajinách Severnej Afriky a v Španielsku, a že ich súverci Osmani presadili najhroznejšie barbarstvo do pôvodnej vlasti všetkej duševnej kultúry. Podľa toho nebola to duševná prevaha novej viery a vedecké vzdelanie, ale fyzická prevaha zbraní a tyranstvo, ktorými Arabi dobyli svojej reči také veľké rozšírenie. Napokon ten istý prípad bol aj u Nemcov. Karol Veľký začal najhroznejšie vojny so slovanskými kmeňmi, ktoré sa usadili v susedstve Nemcov od brehov Východného mora až za Labe. V týchto vojnách pokračovali Henrich Vtáčnik a jeho syn Otto I. Ich koncom bolo podmanenie, zotročenie Slovanov. Na označenie vtedajšieho stavu, do akého ich uviedla tvrdosť víťazov, stačí podotknúť, že v tých časoch prešlo pomenovanie Slovana aj na neslobodného sluhu. Nemôžeme sa však zdržať, aby sme neodcitovali aj niekoľko pozoruhodných slov istého povestného nemeckého spisovateľa, týkajúcich sa Slovanov, ktorých jeho krajanovia tak zle týrali. „Keďže sa Slovania“ — tak píše Herder vo svojich znamenitých Ideách k filozofii dejín ľudstva — „nikdy neuchádzali o nadvládu nad svetom, nemali nijaké vojnychtivé dedičné kniežatá, a radšej zostali dani podrobení, len keď mohli pokojne bývať vo svojej zemi — tak sa na nich tvrdo prehrešili viaceré národy, najviac však tie z nemeckého kmeňa. Už pod Karolom Veľkým sa začali podmaňujúce vojny, ktorých dôvodom boli zrejme obchodné výhody. — Čo začali Frankovia, dokončili Sasi. V celých provinciách vyničili Slovanov alebo ich urobili nevoľníkmi a ich pozemky podelili medzi biskupov a šľachticov. Ich obchod na Východnom mori zničili severskí Germáni. Ich Vinete urobili smutný koniec Dáni a ich pozostatky v Nemecku sa ponášajú na to, čo urobili Španieli z Peruánov. — Koleso preinačujúceho času“ — tak pokračuje duchaplný spisovateľ — „sa medzitým nezadržateľne otáča, a keďže tieto národy obývajú z najväčšej časti najkrajšie pásmo európskej zeme, keď ono bude celkom obrobené a obchod v ňom otvorený, nedá sa na nič iného myslieť, než že v Európe zákonodarstvo a politika, namiesto bojovného ducha, stále viac musí podporovať a bude podporovať tichú usilovnosť a pokojný vzájomný styk národov. Tak aj vy, hlboko poklesnuté, kedysi usilovné a šťastné národy, konečne už zobudené zo svojho dlhého a nečinného sna, oslobodené od svojich otrockých reťazí, budete používať ako svoje vlastníctvo tie vaše pekné kraje od Jadranského mora až po Karpatské pohoria, od Donu až po Muldu a budete môcť na nich svätiť svoje staré sviatky pokojnej usilovnosti a obchodu.“ No podmaňovacie vojny franských a nemeckých panovníkov proti Slovanom jednako mali veľmi pochvalyhodnú zámienku, totiž rozširovanie kresťanstva medzi pohanskými Slovanmi. Lenže najpočetnejší z miestodržiteľov a markgrófov,

ktori im rozkazovali, v skutočnosti sa menej o to starali, podporovať spásnu vieru, ako uspokojiť svoju hrabivosť prostredníctvom najneľudskejšieho utlačania. Preto Slovanom naskrze nebol víťaný boží dar z rúk zločincov. Bolo im tak na mysli, ako onomu Trójanovi, ktorý najviac hovoril: *timeo Danaos et dona ferentes*.³ Tvrdohlavo sa zdráhali prijať kresťanstvo. Opätovne sa pokúšali striasť zo seba ťažké jarmo cirkevných a svetských mocipánov, takže sa boj proti nim musel častejšie obnovovať. Každé nové víťazstvo nad nimi zhoršilo ich položenie. Napokon sa museli vpraviť do svojho položenia, priznali sa ku kresťanstvu a z jeho bohatých prameňov čerpali balzam na svoje rany. Prešlo niekoľko storočí: čas odvalil niektorú farchu z utlačených a obmäkčil srdcia ich utlačateľov. Je nám preto vysvetliteľné, ako sa Nemci, potom, keď Slovanov úplne premožli a postavili ich mimo zákona, samostatne rozvíjali a vzdelali. Potom, keď im po dva razy sprostredkovali náboženstvo, raz staršie, a potom zase protestantské kresťanstvo; potom, keď im ponúkli požívať aj plody svojej duševnej činnosti a svojej prekvitajúcej literatúry, mohli z nich vytvoriť seberovných.

Z uvedených príkladov jasne vysvitá, že na rozšírenie rozsahu niektorej reči popri ujarvení a útlaku najväčší vplyv mávalo vzdelanie a náboženstvo. Je ľahko pochopiteľné, že vedľa toho sa môžu vyskytovať ešte niektoré priaznivé okolnosti, najmä čo sa týka vzájomného pomeru národov. Čím neobyčajnejšie boli takéto prevažujúce pôsobenia, ktorými reč jedného národa mohla byť prenesená do iného národa, tým menej sa musíme čudovať, že sa rečové podmanenia nemohli všade podariť. V niektorých štátoch, ktoré osud spojil z niekoľkých rôznych národov, dali si s tým veľkú námahu, redukovať národnosti, ale bezvýsledne. Napriek všetkým slušným i nespravodlivým prostriedkom rôzne národy stále existujú vedľa seba, aj keď nie v celkom takých vzťahoch, aby sa podľa nich javilo, že jedny z nich sú prevládajúce a iné podriadené. Aj toto sa najlepšie objasní príkladmi.

Tak radi sa pozeráme na mohutnú ostrovnú ríšu Veľkú Britániu, tak radi obdivujeme jej nesmierne pomocné pramene, jej voľné inštitúcie. Aký je teda ľud Veľkej Británie? Túto ríšu dnes obýva približne 26 a pol milióna ľudí, ktorí nepatria k jednému, ale k rôznym národom. Najpočetnejší sú Angličania, ktorí tvoria skoro dve tretiny všetkého obyvateľstva, totiž 16 a pol milióna. Bývajú predovšetkým v Anglicku, v menšom počte v Škótsku a Írsku. Vo vlastnom Anglicku sú okrem Angličanov však aj Starobriti, okolo 700 000 duší, vo Walese a Cumberlande, ktorých reč sa obvykle menuje kymrickou (cimbrickou), keltskou alebo aj starogalskou. Je príbuzná s rečou Breyardov⁴ vo Francúzsku. V Škótsku býva okrem Angličanov, najmä vo vrchovatej a severnej časti tejto krajiny a na blízkych ostrovoch, asi jeden milión Škótov (hôrnych Škótov. Napokon Írsko

obývajú z väčšej časti Íri, ktorých je okolo osem miliónov. Škótska a írsky reč sú si príbuzné, menujú sa spoločne eskou alebo starokaledonskou rečou. Ďalšie príbuzenstvo je medzi týmito rečami a kymrickou rečou. Británia bola kedysi, ako vieme, rímskou provinciou. No Valentinián III. musel sa začiatkom 5. stor. po Kristu zriecť Británie a odvolať stáde légie, aby ich mohol použiť proti nemeckým kmeňom, ohrozujúcim Itáliu. Do krajiny vojskom opustenej robili teda vpády Briti a Škóti. Boju odvyknutí Briti hľadali pomoc u Anglov, Sasov a Jutov, bývajúcich pri ústiach riek. Tí prišli a poskytli pomoc, lenže sa aj svojmocne osadili v krajine a zatlačili domorodcov do západných vrchov, do kniežatstva Wales. Iných donútili utiecť do Armoriky vo Francúzsku, terajšej Bretagne. Meno Anglicka vzniklo vtedy, keď Egbert Veľký roku 827 zjednotil sedem anglosaských krajín. Krajinu potom často znepokojovali Dáni alebo Normani, z ktorých sa mnohí osadili v Anglicku, najmä v jeho severnej časti. Roku 1066 Viliam Dobyvateľ, knieža Normandie, zaujal krajinu, čím sa Anglicko dostalo do užšieho spojenia s Francúzskom, toto spojenie ho však neskoršie zaplietlo aj do dlhotrvajúcich vojen s touto krajinou. Anglicko bolo aj vnútorne rozorvané pre mnohé občianske vojny, medzi ktorými je pozoruhodná najmä vojna bielej a červenej ruže. Za týchto miešaní a bojov národov utvorila sa asi do druhej polovice 14. stor. anglická reč, ktorú od toho času treba pokladať za ustálenú. Literatúrou bola ešte zdokonalená. Hlavnými elementmi anglickej reči sú podľa toho britská reč, latinská, anglosaská, normanská a novšia francúzska. V južnej časti Škótska už v 11. stor. zaviedli anglosaskú reč a mravy zajatci alebo tá pred Normanmi ujení Angličania. Škóti zostali potom už stále v styku s Angličanmi. Škótsko bolo aj častejšie závislé od Anglicka. Až po smrti veľkej Alžbety Jakub I., syn Márie Stuartovej, napokon zjednotil oba tróny, škótsky a anglický, hoci zriadenie obidvoch krajín zostalo rozdielne až do roku 1707, keď za panovania kráľovnej Anny došlo k úplnému zjednoteniu obidvoch krajín. Írsko bolo však ešte roku 1172 spojené s Anglickom, a bolo od tých čias stále s touto krajinou spoločne ovládané, takže sa preto musela aj anglická reč rozšíriť v Írsku. — Anglický ľudový kmeň je teda už viac než tisíc rokov najmocnejší vo Veľkobreitskej ríši. Od stáročí preniká všetky časti štátu, má v rukách všetku štátnu moc, vedie všetky verejné veci, spravuje všetky vzdelávacie ústavy a má mimoriadne bohatú a skvelú literatúru. A jednako od stáročí nebol spôsobilý preformovať na Angličanov značne menší počet a zdanlivo celkom bezmocných Starobritov, Škótov a Írov. Od nepamäti vedela hístka obyvateľov Waleského kniežatstva zachovať svoju reč napriek nekonečnej prevahe angličtiny. „Táto krajinka“ — hovorí Pulszky vo svojich cestopisných skicách (pozri prvý zväzok Árvíz-könyvu)⁵ — „až doteraz úplne zachovala svoju národnosť, napriek stá-

ročným úsiliam Angličanov, a hoci je už od stáročí spojená s Anglickom. Anglický život až doteraz nemohol ešte zotrieť staré mravy, anglická reč napriek všetkým svojim pokladom nevedela umlčať galskú reč. A hoci Eduard I. dal naraz popraviť päťsto básnikov, aby ľudu nepripomínali staré časy, a tým ho nepopudzovali, ešte aj teraz stojí v predsieni každého domu harfa, pri ktorej zvukoch zaznievajú piesne potulného speváka. — Dozvedáme sa z časopisov, že je dnes činná waleská literárna spoločnosť, a dokonca súťažami o ceny nielen udržuje pozostatky keltskej reči, ale aj podporuje literatúru onej starej reči.“ (Pozri Allgemeine Zeitung 1840, číslo 331). — Na podobný spôsob hórni Škóti od najdávnejšieho stáročia pevne utvrdili svoju reč, tú reč, v ktorej vyspieval Ossian svoje nesmrteľné básne. Podobne aj Íri pokračovali vo svojej národnosti cez mnohé stáročia až do dnešného dňa. Aj keď Angličania neurobili nič úmyselného, aby zničili národnosti Starobritov, hórnych Škótov a Írov, predsa, ako ukazujú okolnosti a pomery, nepremeškali nič ani z toho, aby im pripravili ich zánik. Prevažujúca väčšina, politická prevaha, správa, priemysel, doprava, literatúra, skrátka všetko sa zdalo byť zo strany Angličanov na to zjednotené, aby priviedli do hrobu tie veľmi slabé a podriadené národnosti. A jednako ani najšťastnejšie obraty osudu nevládali urobiť koniec rozdielnosti rečí v ríši. Tie celkom slabé, zvonku vôbec neposilňované národy sa popri mohutne prevládajúcom národe vytrvale udržali cez búrky všetkých čias! No Angličania sú toho času nadostač osvietení, aby nechceli utláčať tiež už tak dlho tu existujúce národnosti — istotne im neodoprú ani prostriedky na ich cieľuprimerané vzdelanie.

Nechajte nás opustiť ostrovnú ríšu, aby sme sa trochu poobzerali po kontinente. Tu nám najprv padne do očí Francúzsko, pekné a veľké, toto sídlo slávy a vkusu. Tento štát má viac než 33 a pol milióna obyvateľov, z najväčšej časti síce Francúzov, no nielen čírych Francúzov. Francúzština je síce všeobecnou rečou vzdelancov, no vlastnou národnou rečou je zatiaľ len v strede a v najväčšej časti severného Francúzska. Popri ľavej strane Rýna v Alsasku a Lotrinsku bývajú Nemci, a ich počet hodne prevyšuje tri milióny. Na holandskej hranici hovorí valonsky približne 200 000 ľudí; je to skomolenina staršej francúzštiny alebo podľa iných pozostatkov starej galskej reči. V Bretagni bývajú Breyrardi,⁶ príbuzní so Starobritmi v Anglicku a hovoria svojou bas-bretončinou, rečou, ktorá nemá naskrze nič spoločného s francúzštinou; ich počet odhadujú na 1 100 000. Blízko Pyrenejí majú svoje bydliská potomci starých Ibérov, Esculdunaci alebo Baskovia, súkmeňovci Baskov bývajúcich z druhej strany Pyrenejí v Španielsku, je ich viac než 120 000. V Južnom Francúzsku sú udomácnení Gaskonci a Provansalci, ktorých reč je stredom medzi talianskou, španielskou a francúzskou rečou. Môže ich byť práve tak mnoho ako skutočných

Francúzov. Pri Taliansku a na ostrove Korzike je viac než 200 000 Talianov. Je už skoro viac než tisíc rokov, odkedy má vo Francúzsku prevahu francúzsky národ, zmiešanina Keltov, Galov a Rimanov, ďalej rôznych nemeckých kmeňov a najmä Frankov. Francúzska reč bola najprv rozdelená na juhofrancúzsku alebo romanzo a na severofrancúzsku, ktorá napokon získala prevahu v 13. stor. Stala sa vlastnou francúzskou rečou. Na jej území bol Paríž, hlavné mesto krajiny. Tak sa potom pozvoľna stala vládny orgánom a tešila sa najväčšej výhode zo strany vlády. Literatúra tejto reči prekvitala stále viac a viac, kým ostatné reči museli zaostať v kultúre. Nechýbali pritom pokusy urobiť francúzsku reč všeobecnou v celej ríši a odstrániť ostatné reči. No reči dávneho staroveku ešte existujú, farcha prevahy hlavného národa ich nepotlačila, lesk a dôraz žezla nevynútil ich zamĺknutie, bohatstvo literatúry ich nedobýlo. Slová istého spravodajcu o Alsasanoch v Allgemeine Zeitung (pozri číslo 316 z roku 1840), ktoré som našiel pred nedávnom a uznal za také pozoruhodné, že ich tu nechcem obísť: „Hoci už za Ludovíta XIV., potom neskoršie za republiky, a najmä za čias cisárstva, systém privtelenia na východnej hranici stal sa panujúcim a bol zdokonalený, jednako nemecké vlastnosti Alsasanov zostali vcelku stále tie isté: — Celá reč sa udržala obdivuhodne čistou a všeobecnou. Len malá časť obyvateľstva hovorí po francúzsky. No ako je to s touto francúzštinou a za čo majú opraviť Francúzi tento spôsob zachádzania s ich národným idiómom, o tom dáva predstavu postavenie alsaských deputovaných v Paríži. Nakoľko viem, ani jeden rodený Alsasan nezískal rečnícky efekt v ľudovej komore. — Ako tvrdohlavo však si pôvodná reč háji svoj zdedený okruh pôsobnosti, možno medziiným vidieť z tohto príkladu. Potôčik, ktorý prechádza cez hornorýnske mestečko St. Marie aux Mines, tvorí už od stáročí hraničnú čiaru medzi dvoma národnosťami: z tejto strany hovorí každý podľa svojho korenného pradialektu, a z tamtej strany všetko hovorí vlašsky. — Inak Alsasan spieva, miluje a pije na nemecký spôsob, podľa nemeckého zvyku. — Vojenský despotizmus cisárstva mohol síce na malé chvíľky brzdiť tieto vzplanutia nemeckej mysle, no táto násilnosť sa od tých čias zrejme pomstila a nikde nemožno rozpoznať reakciu —“ atď.

Keď sme už spomenuli francúzskych Baskov, je slušné, aby sme sa zmienili o ich súkmeňovcoch v Španielsku. Ibéri vo svojej vrchovatej krajine kedysi tvrdohlavo odporovali násilne postupujúcemu Rimanstvu a ich potomci od tých čias stále zachovali svoju národnosť a ani trochu nepovolili vplyvom oveľa početnejšieho španielskeho národa. Cez všetky revolúcie, ktoré otriasali Pyrenejským polostrovom, vedeli v platnosti zachovať svoju reč a svoje práva. Podľa toho je reč Baskov jedna z najstarších rečí v Európe. — V severnom Taliansku tiež nachádzame národik,

ktorý nie je nehodný našej pozornosti. V provincii Verona sa nachádza 13 obcí a v provincii Vicenza 7 obcí (tredecim e sette comuni),⁷ obyvatelia ktorých, počtom okolo 80 000, hoci sú všade dookola obkľúčení Talianmi, podržali si prastaré nemecké nárečie. Nie je preto bezzákladná domnienka, že sú to potomci Teutónov, ktorých kedysi v týchto krajoch porazili a rozprášili Catullus a Marius. Čím menší je ich počet, tým viac obdivu zasluhuje ich neochvejná oddanosť k ich zvláštnej národnosti.

Nemecko sme si už prezreli a venovali sme pri ňom svoju pozornosť najmä osudom slovanských kmeňov. Videli sme síce, že tam bolo usku- točnené ponemčenie Slovanov, to sa však nestalo tak úplne, aby pritom zmizli všetky stopy predošlých kmeňov. Aj dnes sa ešte nachádzajú pozostatky Slovanov v Lüneburskom kraji. Kašubi v Pomoransku a Prusi ešte teraz zbožňujú zvuky, ktoré im zostali ako odkaz ich starých predkov. V saskej a pruskej Lužici sa stotísic Srbov ešte pridrižiava svojej drahej materinskej reči a vo viacerých čiastkach Pruska okolo Sliezska ešte vládne poľština a čeština. No a Čechy, táto ťažko skúšaná krajina, či ona celkom podľahla ukrutnému nešťastiu, ktoré ju ťažilo od porážky na Bielej Hore? Žalostné boli rozrušenia, do ktorých bola uvrhnutá krajina pre cirkevné roztržky na začiatku tridsaťročnej vojny. *Ferdinand II.*, olúpený o zdedený trón, pomstil zapríčinenú mu potupu, premohol povstaleckých Čechov a vyslovil tvrdé trestné rozsudky nad nepokorným národom. S Čechami sa od toho času nakladalo ako so späťvydobytou nemeckou provinciou. Všetky odvetvia správy sa viedli v nemeckej reči, do všetkých verejných úradov a súdov sa zaviedla nemčina. Aby zamedzili návrat vyhnanému husitstvu a protestantizmu, zaviedli vo všetkých vyšších a nižších školách vyučovanie detí výlučne len v nemeckej reči. Prilákali pravoverných Nemcov a osadili ich v mnohých krajoch a mestách. Všetky tieto opatrenia mali za zrejmý cieľ úplne vyničiť českú reč a národnosť, na ktorú sa pripínalo toľko nepríjemných pamiatok na dávny vek, a na jej troskách zria- diť inú, nemeckú. Medzitým uplynuli dve storočia, odkedy badať ten istý systém vo všetkých správnych a učebných veciach. A nakoľko sa rozrástlo dielo germanizácie Čiech? Či už nastal úplný koniec českej národnosti? Ona nielenže nebola umenšená, o vymretí nemôže byť ani reči, ale najmä v nových časoch významne pribrala mnoho na rozsahu, ako aj na svojej vnútornej sile, a česká literatúra sa dnes pestuje horlive a s takým výsledkom, ktorý oprávňuje k najlepším nádejám do budúcnosti. Už dávnejšie bolo jasné, že tie prostriedky, akokoľvek sa aj zdali dôrazné, jednako nepostačovali odnárodnif ľud, a že nemecké vyučovanie, keď aj prospešné vo vyšších školách, v nižších školách veľmi prekážalo rozvoju národného života. Preto múdra vláda zanechala neprirodzené donucovacie opatrenia, odsunula ich čím ďalej tým viac do úzadia a dáva na použitie

také prostriedky, ktoré najväčšmi zodpovedajú potrebám ľudu a sú najprospešnejšie pre jeho vzdelanie.

Mohli by sme sa ešte zmieniť o niektorých častiach rakúskej monarchie, o niektorých provinciách ruského cárstva, mohli by sme Turecko urobiť predmetom veľmi zaujímavého pozorovania, kde ani najtvrdší útlak a najhroznejší despotizmus nemohol získať panujúcej národnosti viditeľný prírastok. No pokladáme za zbytočné hromadiť ešte viac historických dôvodov a dokazovať, ako často sa slabšie národy vedľa silnejších a pod ich panstvom predsa len udržali a vzdorovali všetkým nepriateľským nástrahám, všetkému útlaku a tyranstvu. Urobíme preto teraz lepšie, keď nad všetkým doteraz povedaným uskutočníme niektoré všeobecné pozorovania a získané poznatky upotrebíme potom na pomery v našej vlasti.

Je už nepochybné, že aj keď boli v predošlých storočiach prípady, keď niektoré reči prestali existovať a iné sa proti tomu o toľko viac rozšírili, no v novších epochách je viac príkladov, že sa podobné premeny nijako nechceli podariť, a že mnohé národné kmene svoju národnosť cez tisícročia a vzdor všetkým zlým osudom udržali až po prítomnosť. Presila, ktorá mala za následok odnárodnenie niektorého kmeňa a zmenu niektorej reči, mohla sa v starších časoch aj omnoho skôr uskutočniť ako v novších. Vieme totiž, že v starších časoch pojmy práva a bezprávia, najmä však medzinárodného práva, neboli ešte náležite vytvorené a vytríbené. Často sa viedli vojny, so všetkými hrôzami zväčša surového, barbarského veku a údelom premožených bol všeobecne najtvrdší útlak a otroctvo, nie zriedka však aj úplné vynučenie. Veda a umenie boli vlastníctvom iba jednotlivých národov, kým sa všetky ostatné nachádzali v najväčšej nevedomosti a surovosti. Vedeckým a estetickým vzdelaním sa v staroveku náležite vyznačili len Gréci a Rimania a v stredoveku Arabi. Prostriedky vzdelania boli obmedzené a biedne, školstvo a výučba veľmi nedostatočné, knihy a spisy zriedkavé a drahé. Menej vzdelané národy, najmä ak sa nachádzali v závislosti, neoduševňovalo žiadne sebavedomie, nepoháňala ich žiadna väčšia príchylnosť pevne sa pridrižovať svojej národnosti a materinskej reči. Keďže si teda kmene takmer len bezprostredným stykom a spojením so vzdelanými národmi mohli prisvojiť vyššie a obsažnejšie vzdelanie, netreba sa potom diviť, keď so vzdelaním prijali aj reč od nich, čo sa pri politicky spojených národoch mohlo stať tým ľahšie a úplnejšie. K tomu pristupujú novoty a zmena vo veciach viery, ktoré pri hodnote a všeobecnej potrebe náboženstva vykonávali najväčší vplyv na rečové výboje. Najprv získala široké územie mytológia a bohoslužba Grékov a nesmierné mnoho dopomohla aj pri rozšírení reči. Potom to bolo kresťanstvo, ktoré prostredníctvom Grékov a Rimanov, najmenej však v gréckej a rímskej reči, došlo k mnohým národom, čím aj tým rečiam získalo

o toľko väčšie rozšírenie, keď sa určití biskupi medzi tými národmi hneď v prvých storočiach postavili na čelo cirkvi. Nato našla prístup do mnohých krajín mohamedánska viera a s ňou arabská reč. V Nemecku Nemci ujarmeným Slovanom sprostredkovali najprv staršie, neskôr však protestantské kresťanstvo, zároveň im však doň presadili aj nemeckú reč. Vôbec v staroveku a stredoveku pri vtedy panujúcich pojmoch o politických pomeroch a pri surovosti a lúpeživosti tak mnohých národov uskutočnili sa častejšie otrasy a zničenia štátov a mnohé premeny v stave jednotlivých národov. Ako mnoho zmien v živote európskych národov zapríčinilo sťahovanie národov! Čo za miešanie národov ony vyvolali! Mnohé z európskych rečí práve im ďakujú za svoj vznik.

Lež kresťanské idey pozvoľna sa ujali vo svojich širokých oblastiach. Zo stáročia na stáročie prenikali kresťanský svet humannejšie pojmy a city. Veda a umenie starých Grékov a Rimanov sa prebudili zo svojej dlhej driemoty a prišli do spojenia s rozvíjajúcim sa kresťanstvom. Vedecké vzdelanie nezostalo už viac vlastníctvom jednotlivých národov a stavov, lež stalo sa všeobecným majetkom celého kresťanstva. Založili sa univerzity a iné učilištia; na všetkých stranách vznikli ľudové školy. Tlačiarске umenie uľahčilo učenosť a rozšírilo všeobecné vedomosti. Pozvoľna sa viedli aj vojny, keď aj nie zriedkavejšie, no preda šetrnejšie. Víťaz sa začal hanbiť za hrôzy a zachádzal miernejšie s porazeným, neraz ho dokonca zahrnul láskou a priateľstvom a pokúsil sa pripútať ho k sebe dobrodejniami. Ako sa jednotlivci navzájom viac vážili a milovali, tak sa aj pokolenia a národy stále viac a viac vzájomne vážili a radi podali jedni druhým pomocnú ruku. Zmizla tvrdá životná podstata a štátni občania získali vzhľad veľkej rodiny. Nastali spojenectvá a zbratania nielen medzi príbuznými, ale aj medzi cudzími národmi. Štáty sa spojili so štátmi, aby, nakoľko len možno, zamedzili zhubné vojny a ušetrili krajiny a národy. Ako triumf skutočného kresťanského vzdelania a humanity spojila sa napokon Svätá aliancia, ktorej cieľom bolo odstrániť starú politiku, živiacu len žiarlivosť a nedôveru medzi európskymi vládami a národmi a pri odstránení všetkých nepriateľských citov okolo všetkých panovníkov a národov kresťanskej Európy ovinúť pásku lásky. Do budúca budú oblažujúce, pokoj a lásku hlásajúce učenia kresťanstva položené za základ nielen vo vnútornej správe štátov, ale aj vo vedení ich vonkajších pomeroch. Zúčastnení monarchovia podľa toho sľúbili spravovať svoje národy spravodlivo, v láske a pokoji a sami sa navzájom pokladali za bratov a nakladali so sebou ako druhovia tej istej Kristovej viery a bratia. (Pozri Schnabelovu General-Statistik der europäischen Staaten, 2. vydanie, zväzok druhý, str. 245.) — O koľko viac budú teda vyhostené otrokárstvo, nevoľníctvo a všetky útlaky a ukrutnosti pri vytríbených pojmoch o práve a bezpráví a

mocou humánneho vzdelania, o toľko viac sa vyvinie aj charakter jednotlivých národov a nácií. Povedomé si svojej vrodenej dôstojnosti a svojho práva, naučili sa národy seba si viac vážiť. Obľúbili si reč, ktorou ich vystrojili príroda a osud, a začali si nárokovať pre seba prirodzené právo. Každému kmeňu však musela byť jeho reč o toľko milšia, o koľko viac sa pokladala za prostriedok vzdelania a o koľko viac bola sama kultivovaná, literatúrou vystrojená, a bola používaná alebo sa pokladala za používateľnú aj v styku s ďalšími súkmeňovcami. Podľa toho nám je jasné, prečo novšie národy, aj keď sú menšie a iní ich ovládajú, pevnejšie lipnú k svojej materinskej reči ako staré národy, aj prečo je dnes oveľa ťažšie pretvoriť národ a reč na inú ako kedysi.

Prešli sme teda na svojej doterajšej pozorovacej ceste veľmi mnoho krajín starších i novších čias. Nechajte nás teraz vrátiť sa späť do lona milovanej vlasti a zozbierané skúsenosti použiť na domáce pomery. Od najstarších čias bolo údelom Uhorskej krajiny, že v nej bývali rozličné národy, a to nielen jeden za druhým postupom času, ale aj popri sebe v tom istom čase. Bývali tu Panónci, Dákovia, Góti alebo Kvádi, Jazygovia, Huni, Bulhari, Longobardi, Avari, Moravania, Uhri a viac iných. Teraz bývajú v tejto ríši spolu s vedľajšími krajinami, ako je známo: Uhri, Slovania, Nemci, Valasi, Židia, Cigáni a ešte niektoré menšie kmene, jedni dlhšie, iní kratšie, ale všetky národy sú tu usadené od mnohých stáročí. Uhorský ľudový kmeň, ku ktorému treba pripočítať aj Jazygov a Kumánov a sedmohradských Sikulov, počíta 3 800 000 ľudí, čo je teda omnoho menej než tretina všetkého obyvateľstva v uhorskej ríši, ak ho s Galettim (najnovšie vydanie) určíme na 14 900 000. Vo vlastnej Uhorskej krajine, ktorá počíta okolo 12 miliónov obyvateľov, sotva možno uviesť viac než tri milióny Uhrov. V celej Uhorskej vojenskej hranici, ktorá má asi jeden milión hláv, nachádza sa sotva pár tisíc Uhrov. Napokon v Sedmohradsku, kde vedľa Sedmohradskej vojenskej hranice sa počet obyvateľov udáva na asi dva milióny, je približne 750 000 Uhrov a Sikulov. Početnejší ako Uhri sú Slovania, ktorí v tomto kráľovstve práve tak ako v celej monarchii tvoria približne polovicu obyvateľstva. Prijíma sa, že je v Uhorsku 6 $\frac{1}{2}$ milióna Slovanov, ktorí sa síce delia na viac vetiev, podľa bližšieho príbuzenstva svojich nárečí sa však jednako môžu zaradiť do dvoch hlavných skupín, na Severných a Južných Slovanov. Severní sú rozšírení po severných stolicích, no majú mocné výbežky do vnútorných častí a rozptýlené kolónie v južných krajoch. Títo Severní Slovania, alebo aj Čechoslovania, volajú sa vlastne Slováci, ku ktorým treba pripočítať aj Rusnákov alebo Rusínov, ktorí sa od nich v hovorovej reči veľmi neodlišujú. Týchto Slovanov možno teda spolu odhadnúť približne na tri milióny. Južní Slovania bývajú v južných stolicích, najmä v mnohých krajoch za Dunajom, ďalej vo

Vojenskej hranici, v kráľovstvách Chorvátsku a Slavónsku a v Prímorí. Delia sa na Chorvátov, Srbov a Slovincov alebo Vendov (v Železnej a Saladskej stolici), no od istého času sa snažia pod klasickým menom Ilýrov zjednotiť v jednej literatúre. Na počet sa asi rovnajú Severným Slovanom. V Sedmohradsku niet Slovanov, až na jednotlivé bezvýznamné stopy. — Medzi obyvateľmi Uhorského kráľovstva majú významné postavenie Nemci, ktorých sa zdá byť viac než jeden milión, totiž v samom Uhorsku asi 600 000, vo Vojenskej hranici, Slavónsku, Chorvátsku a Prímorí okolo 5000, v Sedmohradsku 400 000. Nemeckí prisťahovalci v uhorských krajinách patria sice k rôznym kmeňom, najmä sedmohradskí Sasi sa vyznačujú svojím zvláštnym nárečím. No je to jedna spisovná reč a vzdelané nárečie, ktorého sa všade pridrižajú. Početnejší, hoci menšej vážnosti, je valaský národ, ktorý má okolo 1 700 000 hláv, a to v Uhorsku naproti sedmohradskej hranici viac než 700 000, vo Vojenskej hranici viac než 100 000, v Sedmohradsku 900 000, takže tvorí väčšinu v tejto krajine. — Okrem týchto významnejších národov nachádza sa v celej Uhorskej ríši okolo 180 000 Židov, 40 000 Grékov, práve toľko Arménov, 60 000 Cigánov a i. Také pestré, také rôznorodé je obyvateľstvo Uhorského kráľovstva! Je už takmer tisíc rokov, odkedy sa Uhri. zanechajúc svoje ázijské sídliská, osadili vo svojej terajšej vlasti vedľa Slovanov a Valachov, a časom pribrali ešte Nemcov a iných cudzincov do spoločnej otčiny. Desať storočí videlo spolužitie uhorského obyvateľstva a tento dlhý rad tisíc rokov, ako sa zdá, veľmi málo zmenil na ich vzájomných vzťahoch. Ešte teraz je uhorský národný kmeň, hoci je odjakživa najmocnejší a požívajúci najviac výhod, zďaleka nie najpočetnejší, ešte teraz existujú iné kmene nielen v celej svojej integrite, ale, tak sa zdá, aj s pomerne vyšším prírastkom než vlastní Uhri. Vcelku až doteraz žili tieto rôzne národy pokojne vedľa seba a história nepodáva nijaké správy o roztržkách a treniciach medzi nimi. Ak sa tu a tam aj prihodili nejaké pukušenía, ako v niektorých banských mestách, kde Nemci nechceli pripustiť za mešťanov ani Uhrov ani Slovanov, vláda rozhodla obvykle podľa práva a slušnosti. Keďže ani jeden národ nemal pred druhým prednosti alebo výsady (pozri Corpus Juris Hungarici a. 1608, art. 13; a. 1609, art. 64; a. 1613, art. 40),⁸ rozdielnosť obyvateľstva nijako nebola na ujmu jednote uhorského národa a štátu.

Slovan, Nemec, Valach odjakživa bol tou istou láskou oddaný spoločnej vlasti, ako aj sám Uhor. Spolu zoskupení v bojovom šiku, bránili ju vždy spoločne proti nepriateľským nápadom a rovnako za ňu krváčali. Každý rád znášal svoj podiel na verejných ťarchách, každý platil dane podľa svojich síl na dobro a rozkvet otčiny. A tento mnohorejazyčný a mnohokmeňový uhorský štát (Hungaria polyglotta)⁹ či nebol vždy kompaktný a silný vo vzťahu k iným štátom, aj keď mali možno len jeden jazyk? — Či nebol

čoviač veľký a impozantný pod viacerými múdrymi panovníkmi, a to napriek kmeňovej rozdielnosti? Spomeňme si len na časy Ladislava I., Kolomana, Ľudovíta I., Mateja I. atď. Že Svätý Štefan rozdielnosť národov v štáte, najmä vzhľadom na pevnosť vlády, pokladal čoviač za prospešnú, je známe z jeho pozostaleho listu jeho synovi. Až do čias Jozefa II. boli Uhri dosť spokojní so svojim priradeným vzťahom medzi ostatnými národmi. Správa sa viedla po latinsky hlavne pre rozdielnosť rečí, len v nižších odvetviach sa pokúsili prispôbiť ľudu a znížili sa k jeho reči. Od kedy sa však Jozef II., tento nezabudnuteľný reformátor, podujal na to, nemeckú reč ako najvzdelanejšiu uviesť do všetkých častí svojej monarchie a urobiť ju panujúcou, aby tak údy ešte lepšie spojil do jedného celku a aby sa do vládnych vecí mohlo uviesť ešte viac jednoty a rovnomernosti, prebudil sa u Uhrov veľký entuziazmus za ich národnú reč, takže sa snažili od tých čias získať jej superioritu pred všetkými ostatnými rečami a ju podľa možnosti vzdelali. Od jedného krajinského snemu po druhý dostala dobudúcna stále viac uplatnenia v zákonodarstve a správe, až kým nebola napokon slávnostne vyhlásená a sankcionovaná za diplomatickú a za originálnu reč zákonodarstva. Uhorská literatúra sa však stále viac a viac dvíhala a dostala mnohostranné výhody prostredníctvom školskej výučby, divadla, uhorskej učenej spoločnosti a mnohých iných inštitúcií. Úspech uhorskej reči preto stále viac a viac stupňoval želania, takže teraz si už mnohí neželajú nič menšieho ako všeobecné rozšírenie, alebo prinajmenšom nakoľko len možno veľké rozšírenie hlavnej krajinskej reči. Aké veľmi želateľné by to bolo s tak mnohých stránok! Aký rozvoj vzdelania a národného života by sa dal očakávať, keby všetky sily obyvateľov krajiny boli skoncentrované v úsilí za jedným cieľom! — No možno sa úfať tomu, že sa všetci spoluobyvatelia Uhrov pomaďarčia, alebo že sa aspoň medzi nimi značnejšie bude môcť rozšíriť panujúca reč? To je práve, čo potrebuje zovrubnejšie osvetlenie. — Ako? Bolo by naozaj potrebné osvetliť to ešte viac, než ako to už osvetlili uvedené skutočnosti? Čo Angličania so všetkou svojou početnou, politickou, priemyselnou, intelektuálnou a morálnou prevahou od toľkých stáročí neboli schopní vykonať — úfali by sme sa, že to my vykonáme pri našom menšom počte a vôbec pri našej prostrednosti? Čo sa nepodarilo vo Francúzsku, Španielsku, Taliansku, vo viacerých častiach Nemecka, Rakúska, Pruska a toľkých iných krajinách pri všetkých pokusoch, pri všetkej priazni pomerov a obratnosti — to by sa malo podariť u nás, kde sa mnohé pomery zdajú byť pre to veľmi nepriaznivé? Ak však nepostačujú ani tieto mnohé príklady, dovoľte nám bližšie uvažovať o našom vzťahu k ostatným národným kmeňom v krajine. Z čoho sa teda skladá naša veľká prevaha, ktorou by sme mohli rečove dobyť našich spoluobyvateľov? Sme síce najmocnejší v ríši, na našej strane

je celá šľachta, všetky notability a bezmála všetci administratívni úradníci. Alebo môžeme hádam prevahu svojho politického postavenia zneužiť na protiprávny útlak a násilie, aby sme nanútili svoju reč ostatným spoluobyvateľom? Museli by sme vskutku celkom zle chápať ducha nášho času, ducha humanity, spravodlivosti a reforiem, keby sme si chceli dovoliť niečo také. Naši predkovia nechali veďa seba pokojne bývať iné národy, a nikdy im neprišlo na myseľ uskutočňovať voči nim rečové násilie. No a my, ktorí sa honosíme takým veľkým pokrokom vo všetkých odboroch vedy a zdokonalením svojich politických pomerov, nenahliadali by sme nespravodlivosť takého donucovania a neostýchali by sme sa pred ním, najmä keď nie je fažko pochopiť, že donútenie nemôže priviesť k cieľu? A vskutku, nemôžeme ďalej pokročiť na ceste reforiem, ak si nebudeme vážiť osobnosť každého človeka a každého národa. S touto úctou sa však neznáša nijaký útlak, pokiaľ ide o zmenu reči. Aby sme však neprečeňovali svoju prevahu, musíme poznamenať, že naša moc a prevaha tým sa musí stať o toľko menšou, o koľko viac vystrojíme právami svojich spoluobyvateľov, lebo proti ustanoveným právam nemožno tak ľahko uplatniť moc — iba ak tyranstvom, toho čestného titulu sa však musíme náležite vystríhať.

Keďže sa však prevaha moci a politická platnosť nemôže na to použiť, aby sme urobili rečové výboje, a keby sa aj mohla použiť, so všetkou pravdepodobnosťou by nepriniesla želané plody — aký druh prevahy nám ešte zostáva, ktorý by sme mohli použiť na konečný cieľ? Chýba nám početná prevaha, sme len slabá tretina obyvateľstva, a náš kmeň zdá sa zaostávať, pokiaľ ide o rozmnožovaciu silu, za ostatnými národnými kmeňmi, takže sa nemusíme obávať žiadnej kolonizácie Uhrov medzi iné kmene, skôr však vzťahovania sa kolónií iných kmeňov medzi Uhrami. — Ďalej sme úplne obkľúčení a zvonka nemôžeme byť vôbec posilnení, zatiaľ kým Nemci, Slovania a Valasi majú početných súkmeňovcov za hranicami, a my nie sme vstave zamedziť, aby oni stykom s nimi a ich dostahovaním neboli posilňovaní a neustále občerstvovaní. — Priemysel, tento výdatný zdroj moci, je práve našou slabou stránkou a od neho nemôžeme očakávať vôbec nijakú výhodu voči našim spoluobyvateľom. Nemci nás v tom ďaleko predstihli, čo môžeme najzrejmejšie vidieť, keď porovnáme nejaké čistohorské mesto s iným celkom alebo aspoň len čiastočne nemeckým mestom, keď porovnáme nejaké uhorské mestečko, akokoľvek dobre položené a najkrajšími privilégiami vystrojené, s nejakou švábskou dedinou v krajine. Aké zahanbujúce musia byť pre nás podobné porovnania! Ak nás Nemci prevyšujú čo sa týka priemyslu, tak Slovania z najväčšej časti nezaostávajú za nami, a nijako nemožno popierať, že sa u nich tu a tam vyvinula aj väčšia čulosť ako u nás.

Ak sa však hádam úfame nabudúce urobiť rýchlejšie pokroky v priemysle a obchode, pri použití cieľuprimeraných inštitúcií, ktoré chvalabohu nechýbajú už viac v našej vlasti, naši nemeckí a slovanskí bratia sotva zostanú stáť, lež budú ako doteraz tak aj nabudúce napredovať v stálom súperení s nami. Podľa toho priemysel nie je pole, na ktorom by sme mohli robiť výboje. Aj polozenie a stav našej vlasti sú také, že ona, ak zostane tak ako doteraz, nemôže sa úfať žiadnemu veľkému rozvoju obchodu, a v dôsledku toho ani priemyslu. Ak v tomto ohľade blízkosť mora môže byť výhodou, dostane sa ona pravdepodobne inému kmeňu, ktorý býva bezprostredne pri mori, a nie kmeňu uhorskému, ktorý je ďaleko od mora. — Politické a hmotné prostriedky nám teda nijakým spôsobom nezískajú takú prevahu, ktorá by mohla podporovať rozširovanie našej reči. No či nemáme hádam na to k dispozícii duchovné a mravné prostriedky? — Vedecké vzdelanie a literatúra sa začali teraz u nás rozvíjať a urobené prípravy, činnosť a snahy našich literátov sľubujú nám mnoho pekného v odbore literatúry. Postarané je aj o umenie, takže možno dúfať, že aj ono nájde svojich pestovateľov u nás. Keď sa však sami snažíme napredovať vo vedeckom a umeleckom vzdelaní, vari sa nazdáme, že zostaneme len sami v ich držbe a naproti tomu ostatné kmene, postrádajúce svoje vlastné vzdelanie, budú ho hľadať u nás? — Stále môžeme pozvoľna zaujímať čestné miesto v rade civilizovaných a vzdelaných národov, no aj naši spoluobyvatelia z iných kmeňov iste nezaostanú ďaleko za nami, keďže budú môcť osožne používať literárne a umelecké produkty svojich zahraničných súkmeňovcov. Nemci sú v literatúre a umení tak vysoko nad nami, že sa nemôžeme úfať tomu, že by sme ich hádam mohli niekedy dohoniť, aj keby už ďalej vôbec nepokročili. Ak však budú na svojej ceste aj naďalej tak rýchlo a skvele napredovať, ako v rozvoji svojej literatúry v predošlom storočí, potom nám určite nezostane nič iné, len aby sme ich stále zďaleka nasledovali. Slovanov by sme si skôr mohli trúfať predbehnúť, lenže Čecho-Slovan má spoločnú literatúru s Čechmi a Moravanmi, a čo oni vykonajú, na tom sa aj on môže kochať, takže nebude chudobný na duchovné produkty. Ilýr, to znamená Chorvát, Srb atď., tiež pestuje svoju literatúru a ani uňho nevystane výsledok. Najhoršie sa zdá byť na tom Rusniak a Valach; nad nimi sa nerozjasní literárny horizont, ak len v budúcnosti aj nad ich hlavami nezasvieti žiariace slnko. Skrátka, väčšina spoluobyvateľov má tiež svoju literatúru, sčasti spoločnú s cudzozemcami, a keby sa uhorská literatúra aj stala bohatšou a významnejšou, iné literatúry sa jej aspoň priblížia. Preto teda ani z tejto strany nemožno počítať na žiaden výboj. Jedine ak by Uhri nejakým spôsobom založili novú vieru, a rozširovali ju medzi spoluobyvateľmi. Týmto prostriedkom by sa mohol ako kedysi, tak aj v budúcnosti ešte najľahšie docieľiť rečový výboj. No

ten prostriedok sám je taký mimoriadny a pre budúcnosť taký ťažký, že nám prinesie málo potechy. Môžeme sa preto kamkoľvek pozrieť, nikde nenájdeme možnou takú veľkú prevahu, aká by bola potrebná, presadiť celistvú maďarizáciu, keďže by na našej strane musela byť výlučne len taká prevaha, ktorá by neovládala iba vonkajšie pomery, ale aj ducha a myseľ našich spoluobyvateľov. Pri iných národných kmeňoch však by sa naproti tomu musela vyskytovať taká fyzická i morálna slabosť, ktorú by sme my dokonale mohli ovládnuť. Lebo len tak by sa mohli nabudúce spôsobiť rečové výboje, ak sa totiž nejaké môžu spôsobiť, a aj my by sme mohli spôsobiť len takýto rečový výboj. Ak sa však necitíme dosť silnými na to, aby sme zničili iné národnosti, tak iné kmene nebudú natoľko slabé, aby si nechali nami zničiť svoje národnosti. Predpokladajme, že náš rozvoj aj bude v každom ohľade omnoho lepší, než za aký možný ho pokladáme, jednako podľa našej mienky by na to bola potrebná veľká neskromnosť a zaslepenosť, keby sme sa úfali v pomere k iným národným kmeňom čoskoro dosiahnuť také šťastné postavenie, aké si zabezpečili Angličania, Francúzi a mnohé iné hlavné národy vo vzťahu k iným kmeňom vo svojich štátoch. No aj keby sa nám uskutočnilo toto prehnané želanie, táto prepiata nádej, čo iného by sme mohli očakávať, než to, čo sa prihodilo aj tým hlavným národom? Nakoniec by sme, tak ako aj ony, získali presvedčenie o nemožnosti pretvoriť od nás odlišné národy v štáte.

Niekomu sa to bude zdať zvláštne, že kladieme taký veľký dôraz na cudzie príklady, a na domáce sme ešte vôbec nevzali zreteľ. Povie sa: „Je to vždy možné, že tu a tam sa nechcela podariť premena určitých národov, no či z toho nevyhnutne nasleduje, že by sa to ani u nás nepodarilo? V iných štátoch sa toto pretvorenie možno preto nepodarilo, že sa nepoužili žiadne cieľuprimerané prostriedky. Nám sa to lepšie podarí, najmä pri použití vhodných prostriedkov. Predsa nechýbajú v našej vlasti príklady, že sa na mnohých miestach maďarizácia úplne podarila; no a čo sa mohlo čiastočne stať, to sa postupne môže stať aj v celej krajine.“— Čo sa po najprv týka cudzích príkladov, ich platnosť je nepochybná, lebo rozjimaním o nich získame presnejšiu znalosť ľudí, a teda aj nás samých. Len keď sa porovnáme s inými ľuďmi, môžem sám seba presnejšie poznať, len keď národ, ku ktorému patrí, porovnáme s inými národmi, môžem získať jeho lepšiu znalosť. Lebo základná podstata ľudskej povahy je skoro rovnaká, aj keď sa prejavuje rôznym spôsobom. No práve tieto rôzne prejavy treba všestranne pozorovať, ak sa chce prísť na základnú podstatu. Nie vždy to, čo je najbližšie, zdá sa byť zároveň najlepším. Pri pozorovaní predmetov je ich určitá vzdialenosť veľmi užitočná, najmä keď ich chceme celkom prezrieť. Mnohé všeličo sa zdá byť našej márnivosti a samolúbosti príliš veľkým alebo príliš malým, alebo vôbec ani neodhalíme to, čo postrehne-

me na iných v správnom pomere k iným súčiastkam a znakom. Preto budú cudzie príklady aj pre nás platné a poučné: z nich nám bude jasná prítulnosť národov k ich reči a národnosti, a jasnejší pohľad na to pomôže nám správnejšie posúdiť pomery vo vlasti. Či sa ďalej budú používať v iných štátoch najcieľuprimeranejšie prostriedky na odnárodnenie podriadených kmeňov a na ich amalgamovanie s hlavným národom, na túto otázku neprísvedčia určite všetky štáty. No môže sa dokázať, že všetky prostriedky, ktoré pokladáme za najsúcejšie a chceme ich použiť na cieľ maďarizácie, použili sa už aj inde, bez toho, aby priniesli želaný výsledok. — Ak sa napokon uvádzajú určité príklady z obvodu vlasti pre maďarizačné úspechy, treba na to dbať, aby sme klam nepokladali za pravdu. Totiž entuziasti a horlivci, ktorých je hodne aj medzi našimi vlastencami, zavedení svojou rozpálenou fantáziou, radi prehávajú a o svojich skúsenostiach podávajú veľmi nespoľahlivé správy. Tieto príklady sú, bližšie preskúmané, obyčajne celkom bezvýznamné skutočnosti, ktoré pre celok nič nedokazujú.

No dovoľte nám bližšie si obzrieť prostriedky, ktoré sa majú použiť v našej vlasti, aby sa uskutočnila maďarizácia. Sú to hlavne dva, administratíva a školská výučba. Nám sa zdajú tieto prostriedky za najprimeranejšie cieľu, čo však povieme na to, keď sa presvedčíme, že tieto prostriedky skoro v každom štáte, obývanom viacerými národmi, od stáročí boli viac alebo menej dôkladne používané, bez toho, aby sa bol dosiahol túžený cieľ? Ak sa nám zdá, že tu a tam sú raz školstvo a raz administratíva nedostatočné, najmä táto druhá, tak sa nám v Čechách obidvoje javí celkom dokonalé. Je už viac než dvesto rokov, čo sa tam vo všetkých odvetviach vedie administratíva po nemecky a mládež sa vo všetkých vyšších a nižších školách, dokonca i na vidieku, vyučuje po nemecky. Odjakživa bolo obidvoje, administratíva aj školstvo, vzorne dokonalé, no a jednako vidieť, že ak sa tými prostriedkami zamýšľala germanizácia Čiech, tento cieľ bol celkom pomýlený. Môžeme my od toho istého očakávať niečo lepšie pre seba?

Správa bola u nás kedysi latinská, chceli sme ju mať ľudovú, preto sme ju skoro už celkom premenili na uhorskú. Uhorská administratíva je síce tiež nie všade ľudová, totiž v krajoch, kde nebývajú žiadni Uhri, ale iné národy. No my veríme, že sa všetci prispôbia uhorskej správe a jej kvôli sa musia pomaďarčiť. Márna nádej! Koľkí Ľudia prichádzajú teda do bezprostredného styku s administratívou a ako zriedka! Dokonca aj tí, ktorí prídu do takého polozenia, že musia mať niečo so správnymi úradmi, keď sa aj bude všeobecne požadovať, aby sa s nimi uhorsky stýkali, nemôžu sa nechať zastúpiť inými, aj keď to bude namáhavé? Medzitým pôjde domáci a všeobecný život svojím obvyklým spôsobom. Vo svojich

domácich a súkromných veciach bude každý hovoriť rečou, ktorú zdedil od predkov, alebo ktorú vie najplynnejšie, a nebude sa mnoho starať o úradný štýl. A to vždy tak zostane: kvôli uhorskej administratíve nebude sa nikto učiť uhorsky, s výnimkou tých, ktorí hľadajú nejaké umiestenie po úradoch, alebo chcú iných zastupovať ako advokáti pred súdnymi úradmi. Všetci ostatní budú sa, nakoľko len možno, chrániť prísť do styku s úradmi, a keď ich na to donúti núdza alebo náhoda, budú sa snažiť prekonať vyskytnuvšie sa ťažkosti. Inak sa budú dívať na úrady viac alebo menej priateľsky, a tak sa aj budú k nim správať, podľa toho, či sú úrady viacej alebo menej populárne.

Čo však, keď sa s uhorskou správou zavedie aj uhorská školská výučba, nemusí už potom byť všetko uhorské? Školy sú, pravda, najlepším prostriedkom podporovať znalosť hlavnej krajinskej reči, no od toho si nemožno príliš mnoho sľubovať, a netreba veriť, že sa tým uskutoční celková maďarizácia. Naši vlastenci chcú tým uľahčiť prácu školskej výučbe, že sa snažia rozšíriť po krajine uhorské detské opatrovne. Prednosti takých ústavov v sebe a pre seba sú uznávané a zásluhy podporovateľov takých ústavov o všeobecné blaho sú nepochybné. No predsa len musíme poznamenať, že je v našej vlasti len málo miest na to spôsobilých, mať vo svojom lone ústavy tohto druhu. Sú to najmä väčšie mestá alebo mestečká, vyznačujúce sa priemyslom, kde sa cíti väčšia potreba starostlivej výchovy a výučby, a rodičia majú vo zvyku svoje veci často si zariaďovať mimo domu, kým všetky ostatné miesta nemajú na to alebo peniaze alebo zmysel. Dokonca aj v mestách alebo miestach, kde už sú detské opatrovne, ako mnoho detí sa im predsa len vyhne? Detské opatrovne môžu byť len tak blahodarné, ak základom svojej činnosti urobia materinskú reč a budú sa spravovať podľa osobitnej povahy budúceho vyučovania. Viac než detské opatrovne môžu vykonať pre rozšírenie uhorskej reči školy ako také. Školy sú však rôzne. Delia sa hlavne na ľudové, meštianske alebo technické a napokon na učené školy. Ľudové školy sa skladajú hlavne z vidieckych škôl a dávajú základné vyučovanie. Vidiecke školy, tam kde sú — lebo veľmi mnohé dediny nemajú ešte vôbec školy —, sú zväčša veľmi zanedbané. Nespočetné deti vyrastajú bez každej školskej výučby, a to aj na miestach, kde už sú školy. V ľudových školách trvá vyučovanie obvykle len cez niekoľko zím a skladá sa z čítania, písania, rátania a iných potrebných vedomostí. Pomyslime si, že sa treba o toto vyučovanie lepšie postarať, čo je ešte nie; pomyslime si, že sa má školstvo tak zriadiť, ako to našiel náš statný krajan Bartolomej Szemere v Sasku a Prusku — môže mať nejaký veľký vplyv na život školská výučba, pokračujúca cez viac rokov a každoročne tak dlho a tak mnohonásobne prerušovaná? Ona môže prípadne život po istú mieru modifikovať a zošľachtiť, ale nikdy ho ne-

môže celkom pretvoriť. Keď sa teda v ľudových školách výučba bude cieľuprimerane diať v uhorskej reči, tým sa deti z iných kmeňov môžu lepšie oboznámiť s uhorskou rečou, no zato sa ešte nestanú dokonalými Uhrami. Tým menej možno predpokladať, že by deti z iných národov v ľudových školách vyučovaním boli tak ďaleko privedené, aby sa vzdali svojej národnosti a prijali uhorskú. Cieľuprimeraným vyučovaním v ľudových školách môžu teda deti z rozličných národných kmeňov byť k tomu privedené, rozumieť uhorskú reč, a to na dlhší alebo kratší čas, podľa toho, koľko bude trvať cvičenie, no zato jednako len zostanú Slovanmi, Nemcami, Valachmi atď. Predpokladáme dobré, cieľuprimerané vyučovanie, ktoré nemôže byť žiadne iné ako zakladajúce sa na materinskej reči a stupňovite rýchle pokračujúce. Čo však, ak bude vyučovanie neobratné alebo neúčelné, totiž také, že deti urobia len veľmi malé a zdĺhavé pokroky? A vskutku, ako biedne je postarané o veľkú väčšinu učiteľov na vidieku, a pravdepodobne tak bude ešte dlho o nich postarané a oni, pri nedostatku školských seminárov nebudú mať žiaden návod na svoje povolanie. A ako možno vôbec pri tak zle platených učiteľských miestach, a takými väčšina z nich ešte dlho bude musieť zostať, počítat na mnoho zdatných učiteľov? Čím je teda nedostatočnejšie školské vyučovanie, tým biednejšia musí byť aj ním rozširovaná znalosť uhorskej reči. Nuž a keď bude výučba vo všetkých ľudových školách len uhorská, ako to mnohí navrhujú? Takú výučbu, s výnimkou uhorského národa, museli by sme vyhlásiť za veľmi neúčelnú a z najväčšej časti nepotrebnú, lebo ako mnoho detí opustí školu, prv než by boli schopné pochopiť uhorské vyučovanie, to znamená, prv než by sa boli niečo naučili? No a najmä ako bude vyučovanie sťažené pre všetky deti, ktorým je uhorská reč nie známa a bežná?

Keď teda v takej krátkej časovej lehote a pri tak mnohých prerušovaníach pokračujúca výučba v ľudových školách len pri všetkých možných poľahčeniach môže poskytnúť niečo významnejšieho, aký chudobný musí byť jej obsah pri takom ohromnom sťažení, keď sa budú žiaci vyučovať v reči im neznámej a takej, ktorú sa najprv ešte len musia naučiť? Výučba v ľudových školách môže byť inak usporiadaná akokoľvek, nikdy nemôže získať taký vplyv a takú moc, aby všeobecný život ovládala alebo ho podstatne zmenila, a aby ľudí z jednej národnosti premenila na nejakú inú. Deti, len čo opustia školu, vyjdú do života a vpadnú do jeho prúdu. Také v škole získané poznatky a zručnosti, ktoré potrebuje život, budú používané a ostatné sa pomaly pozabúdajú. Podľa toho možno posúdiť, koľko bude platná taká namáhavá uhorská výučba v krajoch, kde uhorskú reč v živote vôbec nepotrebujú alebo len celkom málo. Na dokonalé pochopenie o nedostatočnosti uhorským vyučovaním v ľudových školách presadzovať maďarizáciu treba ešte i to vziať do úvahy, ako mnoho detí

má len malú schopnosť do učenia a ako mnohé deti majú len veľmi obmedzenú vnímavosť pre výučbu a napokon, ako mnoho detí sa učí len celkom málo alebo vôbec nič! — Vyššie než ľudová škola stojí meštianska a reálna škola, v ktorej žiaci v štúdiu uhorskej reči, pravdaže, prídu omnoho ďalej než v tamtej, lebo tu výučba býva spravidla všeobecne dlhšia a starostlivejšia. No a jednako by mohla byť veľmi pochybnou maďarizácia mešťanov prostredníctvom meštianskych škôl, ak by totiž ony boli lepšie zriadené, lebo doteraz ich máme len veľmi málo. Totiž ani tieto školy nemôžu celkom ovládať život meštianskej a najmä priemyselnej triedy v krajine. Priemyselný život má svoj vlastný chod; môže síce od školy prijímať stravu a posilnenie, nenechá sa však ňou modelovať, nijako podstatne meniť. Snaživosť a obchod našej vlasti je z väčšej časti v rukách neuhorských národných kmeňov, najmä Nemcov. Snaživosť a obchod má dlhé ramená a je v spojení s cudzincami. Je teda pravdepodobné, že Nemci a iné kmene, ktoré sa zaoberajú remeslami a obchodom, ešte dlhý čas vytrvajú pri svojej národnosti. V meštianskych a technických školách dostanú síce dokonalejšiu znalosť uhorskej reči, no či sa tým už stanú skutočnými Maďarmi? A keby mali vyučovanie výlučne v uhorskej reči, pokročili by tým viac v priemysle? Veď okrem vlastnej školy sa musí remeselník a obchodník vzdelávať ešte v inej škole, v dielni a v obchode, a táto druhá škola ho vlastne robí tým, čím má byť. Ak prvá škola nezodpovedá tejto druhej, tak je z nej málo osohu. Kým však sa nemecký mladík vzdeláva pre remeslo alebo obchod pod vedením nemeckého majstra a obchodníka a môže medzi Nemcami zhromažďovať najprospešnejšie skúsenosti, zatiaľ zostáva Nemcom. Dotiaľ sa mu však nemá ukrať ani nemecká výučba v meštianskej škole popri maďarskej, ak mu tá výučba má prospieť. K tomu prichádza ešte, že sa mnohí mladí ľudia môžu venovať remeslu alebo obchodu, bez toho, aby navštevovali meštiansku školu, alebo ju navštevovali len krátko a mohli sa v nej len málo naučiť. Takže mnohí, ba vlastne všetci, každopádne sa nesporne viac vzdelali stykom so svojim okolím ako v škole. Z povedaného jasne vyplýva, že meštianske a reálne školy, aj keď budú rozširovať dôkladnejšiu znalosť uhorskej reči, jednako nemôžu priemyselnú triedu celkom pretvoriť na Maďarov. Pri najmenšom ich účinkovanie v tomto smere bude veľmi pochybné, a to najmä v takých častiach krajiny, kde uhorská reč ani inak neprevláda.

Zostávajú ešte učené školy a špeciálne školy pre určité odbory. Tieto školy sú ešte najpríhodnejšie opatrovať a rozširovať maďarstvo. Maďarizácia by sa ešte najľahšie podarila, keby bolo možné, aby sa každý obyvateľ krajiny nechal vzdelávať v takýchto školách. V gymnáziách, lýceách a vo všetkých akémukoľvek učenému odboru venovaných školách sa môže žiakom iste poskytnúť dôkladná znalosť uhorskej reči, ale čo to pomôže

cieľu maďarizácie? V týchto školách vzdelaní a v uhorskej reči dokonale zbehli stanú sa tým už čírymi Maďarmi? Nepopustí mnohý, ktorého osud zavedie medzi iné národné kmene, zo svojej horlivosti za uhorskú reč a nebude sa pridŕžať literatúry toho kmeňa, v strede ktorého žije a pôsobí? No a keby sa aj všetci chovanci učených škôl pridŕžali maďarstva, aký prevažný bude stále počet tých, ktorí nemôžu získať žiadne učené vzdelanie?

Vidíme teda, že nech je školstvo akýmkoľvek spôsobom zriadené, nemôže sa ním docieľiť žiadna celková maďarizácia. Ľudové školy nemôžu pomaďarčiť vidiečanov, meštianske a reálne školy môžu mať v tomto smere len veľmi obmedzený a pochybný výsledok, učené a špeciálne školy spôsobia pomerne len veľmi slabý prírastok maďarstva. Veľká, ba najväčšia časť ľudu zostane ešte dlho, veľmi dlho nemaďarskou, a my sa nesmieme preto naň hnevať, keďže on inak ani nevie. Aj keby mal najlepšiu vôľu prispôbiť sa našim želaniam, našim snahám, nie je to vstave urobiť. Veru, maďarizácia sa nemôže uskutočniť, ani vtedy, keby ju všetko napomáhalo. Čo však potom, ak sa nejaká reakcia sprotiví našim snahám? No a na ňu musíme byť pripravení. Nahliadame, že každému občanovi štátu prislúchajú určité osobné práva; my aj chceme každého spoluobyvateľa našej vlasti vystrojiť tak mnohými právami, ako je to vôbec len možné. To je predsa podstatou všetkých reforiem, ktoré tak veľmi požaduje náš vek. Ak je podľa toho našim vážnym želaním, aby štátni občania mali svoje osobné práva, nemôže nás ani to prekvapovať, keď oni vyjadria svoju vôľu. Už prichylnosť iných kmeňov k ich reči a národnosti musíme pokladať za reakciu proti našej snahe. No môžeme nájsť na podobnej prichylnosti niečo neslušné alebo odsúdeniahodné? Nie je to celkom prirodzené? Nezakladá sa táto prichylnosť na osobnosti každého človeka a každého národa? Či by sme neprisvedčili veľkému Herderovi, keď hovorí: „Kto nemiluje svoju materinskú reč, tie sladké, sväté tóny svojho detstva, napomínajúci hlas svojej otčiny, nezasluhuje meno človeka“? A vskutku, prišli by sme do veľkých rozpakov, keby nás kmene, ktoré my chceme pomaďarčiť, takto oslovili: „Uhorskí bratia, čo to zamýšľate s nami? Vari sa nazdávate, že nám je naša reč nie tak isto milá a vzácna ako vám vaša, ako je každému národu tá jeho? Pokladáme svoju materinskú reč za dar, ktorý príroda zlúčila s našim bytím, aj za prostriedok, daný nám Prozreteľnosťou na naše vzdelanie. Môžete vy o nej ako sa vám len páči pohrdavo hovoriť, môžete ju znevažovať, potupovať a vysmievať sa jej. My oželieme vaše neláskavé potupovania, a predsa len nebudeme ľahostajnými, ba ani nemôžeme byť ľahostajnými k reči, ktorou k nám hovorili a ešte hovoria naši rodičia, pokrvní, naši najlepší priatelia a príbuzní. Táto reč obsahuje toľko pomníkov lásky, ktorou nás zahrnuli naši príbuzní!

Ona v nás prebúdza najživšie rozpomienky na vernú opateru našich matiek, na láskavú starostlivosť našich otcov, na nežnosť našich sestier a príbuzných, na príchynnosť druhov našej mladosti, na toľko krásneho a radosného, čo nám preukázali iní, milí ľudia. Mali by sme sa vzdaf tohto prostriedku, ktorý nás spojuje s najmilšími a najváženejšími ľuďmi, a tým aby sme sa vytrhli z kruhu našich bratov a príbuzných? Pomysleli ste vy predsa, aké je to hrozné, imputovať nám niečo takého, nad čím sa musíme zhroziť, aby sme sa totiž vzdali všetkých našich pomerov, v ktorých sme dosiaľ šťastne a spokojne žili, aby sme sa zriekli celej svojej prírody a prijali celkom inú podstatu a nášmu orgánu cudzie zvuky? Ako veľmi ste sa vy vzpierali, aký bôľ ste vyjadrovali, keď si nevšímali vašej reči, a vy neočakávate od nás ani trošku lásky a príchynnosti k našej reči! — Lež dvojnásobne hrozné, ba zrovna neľudské je chcieť nás ozbijať o nástroj, ktorý sme dostali od dobrej Prozreteľnosti, a jedine ním si môžeme zaopatriť všetky potrebné znalosti, zmysel pre všetko pekné a dobré, živú snahu po cnosti a pobožnosti, ním si môžeme zaopatriť ľudské a skutočne kresťanské vzdelanie. Nepokladajte teda za hotovú vec, že sa každý národ a každý kmeň môže vzdelaf len prostredníctvom vlastnej materinskej reči a neužívajte to s celou pýchou len pokiaľ ide o vás samých. A vy nechcete pripustiť ani trochu, aby to isté platilo aj na nás? Alebo či sme my nie od vás celkom rozdielne kmene? Naliehate na to, aby sme sa my snažili vzdelaf seba vo vašej reči. No ako sa môžeme vzdelaf v takej reči, ktorú nerozumieme a ktorú sú vstave sa naučiť z nás len niekoľkí jednotlivci, no zďaleka nie všetci, a to ani pri najlepšej vôli. Vy najvzdelanejších medzi nami na všetky možné spôsoby, vyhrážkami a sľubmi, zákazmi a zákonmi lákate, aby prestúpili na vašu stranu a stali sa nevernými svojim najbližším príbuzným. Vy horlivo podporujete zradu našich bratov na nás a navádzate ich, aby sa nevďačne odvrátili od tých, ktorí ich splodili, odchovali, s láskou opatrovali a priviedli na cestu šťastia a blahobytu. Vy nám odoberáte učiteľov a vychovávateľov a nanucujete nám za učiteľov takých ľudí, ktorí nás ničomu nenaučia, od ktorých nemôžeme dostať žiadne poučenia. Chcete, aby vás pokladali za osvietených, rozumných ľudí a my vám nechceme upierať túto slávu, no nemôžeme sa príliš tomu diviť, že sa snažíte o niečo, čo je neuskutočniteľné a nenahliadate predsudok a blud, na ktorom spočíva vaša snaha: chcete premieňať národy a nebadáte, že sa takéto premeny nemohli uskutočniť v mnohých krajinách, za omnoho priaznivejších okolností a pomerov. Kázete lásku k vlasti a nazývate sa vlastencami, my však tak myslíme, že pravá láska k vlasti zahŕnuje všetkých obyvateľov otčiny.

Ako to však môžeme porovnať s vlastenectvom, že mnohí z vás to, čo nám dala príroda a osud, totiž našu reč a národnosť, vysmieľajú a utlá-

čajú, a keď nám odnímajú prostriedky pre náš duchovný rozvoj a vzdelanie? Vaša láska sa má rozprestierať nielen jedine na váš národný kmeň, ale aj na veľký, prevažný počet vašich spoluobyvateľov, a na celú vlasť — potom vám vskutku radi priznáme vašu lásku k vlasti a vysoko si vás budeme vážiť ako vlastencov. Vy predstierate, že sa snažíte o právo a spravodlivosť. Nepopierame, že v niektorom ohľade podporujete právny stav krajanov a snažíte sa aj priviesť niečo do takého stavu, aký vyžaduje právo a spravodlivosť. No prepáčte nám, ak v niektorých bodoch pochybujeme o vašej láske k spravodlivosti! Keďže chcete zriadiť po uhorsky celú administratívu a celé školstvo, uľahčíte tým neobyčajne svojmu národnému kmeňu, naproti tomu však ostatným kmeňom neobyčajne sťažíte, ba znemožníte, aby mohli bezprostredne používať vaše uhorské ústavy. Nemáme nič proti tomu, keď vyššie administratívne vrchnosti namiesto latinčiny budú odteraz používať uhorskú reč, ale ak aj nižšie administratívne vrchnosti všade tvrdohlavo nástoja na uhorskej reči, tak je to nie slušné a nie spravodlivé. Úrady a úradníci sú tu predsa pre ľud a nie naopak, ľud pre úradníkov. Tí sa majú podľa toho prispôbiť, keďže majú na to schopnosť, ale nie ľud, ktorému je to mimoriadne ťažké, ba až nemožné. Ak chceme mať ľudovú správu, má sa brať ohľad na jednu tretinu obyvateľov krajiny a na reč dvoch tretín sa nemá brať vôbec nijaký zreteľ? A školstvo, vzdelávacie ústavy majú byť preto zriadené, aby sa v nich vzdelávala iba slabá menšina, kým je väčšina vôbec nie vstave sa ich prostredníctvom vzdelávať? Celkom iste nastane tento prípad, ak vy všade chcete nechať panovať len uhorskú reč. Vaše školy nebudú potom súčasťou pre masu našich ľudových kmeňov. Nás nemôže vzdelávať vaša akadémia, vaše múzeum, vaše národné divadlo, vaše spolky. Či milióny našich predkov preto krvácali v bojoch za vlasť, preto prinášali nescíselné obete a spoluznášali všetky ťarchy, aby ich potomci, prevažné dve tretiny obyvateľov krajiny, tak málo boli vzatí do úvahy pri administratíve, školstve a vzdelávacích ústavoch? Majú aj teraz všetky dary a príspevky, všetky dane a celé národné bohatstvo byť vynakladané len na prospech a duchovné blaho necelej tretiny? Hovoríte, že väčšina dobročinných ústavov vznikla dobrovoľnými príspevkami alebo odaním šľachty. Je to pravda. Ale či tie príspevky nie sú z najväčšej časti krušným potom slovanských, nemeckých a valaských poddaných? A ako ste sa až doteraz postarali o duchovný rozvoj týchto vašich spoluobyvateľov? Ak existuje akýkoľvek vzdelávací ústav medzi nimi, majú zaň ďakovať jedine svojmu úsiliu, bez najmenej pomoci z vašej strany, kým oni pomáhajú vydržiavať všetky vaše ústavy. Často sa stáva dokonca aj to, že čo si my s napätím svojich síl pre naše blaho založíme, vy to rušíte a pokúšate sa zničiť. Nechcete dovoliť, aby učitelia, ktorých si my platíme, vyučovali naše deti v ich

materinskej reči, v ktorej jedinej môžu mať základ svojho vzdelania. Nanucujete našim školám reč, ktorá našej mládeži rozvoj veľmi sťažuje, ba znemožňuje. Nedovoľujete, aby naši duchovní hovorili k nám v reči, ktorá nám je najbežnejšia, aby nám zvestovali Slovo a vôľu božiu. Prikazujete im vzdelávať nás v takej reči, ktorú vôbec nerozumieme alebo len veľmi biedne, v ktorej sa nemôžeme povznášať a nemôžeme v nej prijať nijakú útechu, žiadne povzbudenie a žiadnu osvetu. Keď sa mladíci tu alebo tam chcú vo svojej materinskej reči cvičiť a zdokonaľiť, aké potupy, utrňania na cti a pletichy si často dovoľujete, aby ste zničili tieto neúhľadné a neškodné ústavy, ktoré nás predsa len mohli trochu posilniť v duchovnom a mravnom ohľade.^a Povedzte nám teraz: je to spravodlivé a slušné, zatvárať nám cestu, ktorá by nás mohla priviesť k väčšej dokonalosti a donucovať nás, aby sme, súc neschopní sa pozdvihnúť, stále zotrúvali v nevedomosti, barbarstve, vo všetkých hrôzach povery a zločinu? — Chcete nám nahovoriť, že je to vôľa a žiadosť národa, aby uhorská reč nielen prevládala, ale aj bola všeobecne rozšírená. Nechceme síce urobiť spornou nadvládu vašej reči a vďačne prijmeme, ak sa väčšina vysloví za ňu, no nemôžeme uznať za vôľu národa, čiže jeho väčšiny, aby sa táto jedna reč všade zavádzala a všetky ostatné reči sa vyničili, lebo veď my sme tou väčšinou, ktorej reči majú byť vyničené. Či však možno veriť, že sme mohli mať a vysloviť čo len jednu žiadosť pre naše ukracovanie alebo našu ujmu? Preto ste vy jediní, ktorí si žiadate skazu našich rečí a národností, ba snažíte sa to uskutočniť. Kto vám však dáva právo na to, aby ste smeli spáchať túto morálnu vraždu? Nás predsa povolala do života tá istá božská vláda, ktorá aj vás, ona nám dala bývať spolu s vami v spoločnej vlasti, no vy nám hrozíte skazou ako nejakým zločincom, lebo naše pery vydávajú iné zvuky než vaše. Môžete to nazvať zločinom, čo je dielom Prozreteľnosti, dielom prírody? My sme vám nikdy neprekážali ani neškodili, ba skôr sme sa vám od nepamäti snažili byť mnohostranne užitočnými. My sme vás prijali za spoluobčanov do svojej vlasti a prenechali sme vám bydliská vedľa nás. Spoločnú vlasť sme spolu s vami mužne bránili proti každému nepriateľskému útoku, proti každému nebezpečeniu. Teraz radi znášame, podobne, ako aj vy, všetky verejné farchy peňažné aj akékoľvek iné. Podľa svojich najlepších síl napomáhame blaho, rozkvet a prospech vlasti. Hľadáme svojim spoluobčanom byť čím najužitočnejšími roľníctvom, remeslami, umením a obchodom. Okrem toho máme všetku úctu k vám, k vašej reči a národnosti. Vy naproti tomu nechcete uznať našu morálnu osobnosť za národ, chcete nás olúpiť o ňu, chcete ju zavraždiť. Čím sme si to zaslúžili, že nás trescete stratou našej morálnej existencie? A kto vás na to splnomocnil? Boh jediný je na to povolaný, národy vyvolať a zase ich odnímať z javiska tohto sveta. My sme do tejto krajiny

prišli tiež na Stvoriteľov rozkaz a chceme v nej tak dlho vďačne zachovávať svoju národnosť, kým sa mu nezapáči nás z nej odvolať. Varujte sa teda, aby ste sa tvrdo neprehrešili ani na nás, ani na Bohu, keď si chcete osobovať moc, ktorá patrí len jemu.“ — Nemožno poprieť, že je v týchto slovách mnoho pravdivého a nepopierateľného. Nuž a India, ktorí sú oprávnení takto hovoriť, nemajú odpovedať žiadnou reakciou na našu snahu, maďarstvo všeobecne rozširovať? Reakcia musí nasledovať, lebo na ňu je väčšina spoluobyvateľov úplne oprávnená. A vskutku, snažíme sa vyvolať túto reakciu hodne ostro a energicky. Pokojné, tiché národy sotva sa nad tým pozastavia, ale naša nejemná, hrmotná a domýšľavá bytnosť, neláskavý a zarmucujúci spôsob, akým nakladáme s nimi, naša bezohľadná, slepá horlivosť, ktorá sa zdá zvrhávať na stranícku zúrivosť, s akou chceme svojej reči poskytnúť výlučné panstvo, otvorená nevážnosť a nad slnko jasnejšie bezprávie musia ich viesť k povedomiu ich národnosti, musia im vlievať lásku k ich v toľkej miere ohrozenej reči, musia ich nabádať aby svoju reč tým starostlivejšie opatrovali a v platnosti zachovali. Ak je teda maďarizačný podnik aj inak spojený s neprekonateľnými ťažkosťami, o koľko väčšími sa nám musia zdať tie ťažkosti, keď si k nim primyslíme nevyhnutnú reakciu národov, ktoré majú byť zmaďarizované.

Nemožno teda nijako pochybovať o neprevediteľnosti všeobecnej maďarizácie. „Čo však, ak sa maďarizácia, hoci aj len čiastočne, ale bude stále viac a viac uskutočňovať, nebude mať ona po celom rade decínií taký výsledok, že uhorskú reč bude používať, keď aj nie výlučná, ale aspoň prevažná väčšina obyvateľstva? Predsa aj anglická, francúzska a mnohá iná reč získala si až postupom času väčšie rozšírenie a širšie územie. Podobne sa možno preto úfať, že aj uhorská reč pri neustávajúcej horlivosti v jej rozširovaní a pri vhodných ústavoch získa stále väčší rozsah.“ Čo sa týka spomenutých príkladov, neslobodno nechať bez povšimnutia, že sa tie reči rozšírili v predošlých storočiach a za okolností, ktoré boli takému rozširovaniu omnoho priaznivejšie, než sú terajšie časy. Pokračujeme plánovite s maďarizačným podujatím: pravdaže sa uhorská reč môže akosi ujať a vydobýť si širšie územie, no konečný výsledok bude predsa len taký istý ako v Anglicku, Francúzsku a mnohých iných krajinách, totiž presvedčenie, že hlavná reč nebude môcť byť zavedená všeobecne a na výlučné používanie. Dobré však pozorujeme, kam privedie jednostranné smerovanie nášho terajšieho snaženia. Robíme všetko za uhorskú reč, za uhorský ľudový kmeň, a nič za ostatné reči a ľudové kmene v krajine. Kým sa teda Uhri môžu vzdelávať a rozvíjať, ostatným obyvateľom krajiny je zatrasená cesta k vzdelaniu a ich prirodzené práva sú dotknuté, ak im obmedzíme používanie ich reči a nanútime našu reč na použitie. Aj z našej strany sa ohlasuje najneľudskejší, veľmi nemravný a nespra-

vodlivý náhľad, nechať veľkú, t. j. asi väčšiu časť našich krajanov v stave nevedomosti a zdivočenia, a na tom pracovať, aby sme všetkých tých seba i vlasti odcudzili, o duchovné blaho ktorých sa tak zle staráme. Kto nám dáva právo na to, aby sme obetovali neistému prospechu ďalej budúcnosti duchovné blaho a prospech mnohých generácií? A čo za službu preukážeme vlasti, ak zotrváme pri opatreniach, ktorými jedna časť jej synov bude pozdvihnutá, druhá však potlačená a zanedbaná? Kto môže potrebovať túto masu zanedbaných ľudí? No škodiť ona môže, a to veľmi škodiť, ba postaví na kocku aj sám prospech vlasti, ak v nej uzrie iba macochu s tvrdým srdcom. Kto tu nenahliada, že je naše snaženie rozširovať maďarstvo ničotné, nanajvýš neslušné a pre blahobyť vlasti veľmi škodlivé a nebezpečné?

Preto je teda našou povinnosťou opustiť šikmú cestu, na ktorej sa nachádzame, a vzdať sa našej nečasovej horlivosti za maďarizáciu. Môžeme to urobiť tým skôr, keď si ešte raz akosi objasníme a osvetlíme druhú otázku, ktorú sme si predložili, totiž otázku: *Či maďarizácia prinesie aj veľké výhody?* Lebo veď si od toho sľubujeme nesmierne mnoho dobrého a očakávame zlatú dobu, len čo sa uhorská reč stane všeobecnou v krajine. Iste je to nie nijaký nepatrný zisk pre nejaký štát, keď jeho obyvatelia hovoria *jednou* rečou. Ona je potom pre nich prirodzeným spojivom, ktorým sa držia pospolu a ktoré ich môže nabádať na podporovanie ich spoločných záujmov. No budme opatrní, aby sme totiž neprečeňovali tento zjednocovací prostriedok obyvateľov štátu. Lebo rečovou jednotou sa ešte zďaleka nevykonalo všetko pre jednotu snáh, pre moc a blahobyť nejakého národa. Pri dokonalej rečovej jednote môže štát rozrušovať a rozrývať najväčšia nejednota v zmýšľaniach a snaženiach. Pri rečovej jednote môže byť údelom niektorej ríše najväčšia slabosť a bezmocnosť; pri rečovej jednote môže namiesto blahobytu ťažiť národ najväčšia núdza. Ako mnoho príkladov by sa dalo uviesť na to, aby sa utužili vyslovené tvrdenia! Chceme sa tu uspokojiť len s jedným. Naši susedia za Karpatmi tvorili kedysi štát s impozantnou národnou jednotou. Aký osud však stihol Poľsko? Dejiny už od najstarších čias nechvália tak veľmi jednotu a svornosť poľského ľudu. Najmä od smrti posledného Jagelovca Žigmunda II. Augusta roku 1572 vidíme, ako tento štát neustále podkopávajú úžasné rozorvanosti a straníctva! Aký strašný obraz straníckej vášne poskytnúť poľské snemy, najmä pri voľbách kráľov! Ako veľmi stravovali špik ľudu početné konfederácie! K politickým roztržkám pristupovali ešte náboženské zmätky, horlivosť jezuitov, prenasledovanie disidentov. Tieto stále vnútorné nepokoje sotili do nesmiernej bezmocnosti nešťastný štát. Čím slabší bol vnútorne, tým silnejší bol vonkajší vplyv, až napokon Poľsko stratilo svoju samostatnosť, ktorú napriek najúsilnejším pokusom nemohlo už viac

získať. Tu teda vidíme, že len sama rečová jednota nemohla urobiť šťastným poľský ľud. Lebo nehľadiac na túto jednotu, veľmi trpel nesvornosťou a klesal stále hlbšie a hlbšie, až kým sa nestal korisťou iných. No opustíme trúchliacu krajinu a uprieme trochu svoj pohľad na Pyrenejský polostrov. Tu nachádzame v obidvoch štátoch, Španielsku a Portugalsku, tiež tú nami tak veľmi vychválenú rečovú jednotu, až na malé baskické provincie. K všeobecnosti reči v obidvoch štátoch pristupuje ešte aj všeobecnosť cirkvi. Ako mnoho dobrého by sa teda dalo očakávať od tejto dvojnásobnej, rečovej a cirkevnej, jednoty! A predsa ako málo dobra vykazujú tu novšie dejiny! Lebo predošlé osudy obidvoch štátov preto nemôžu prísť do úvahy, lebo išlo o absolútne monarchie a tie hnutiam ľudu nechávali málo priestoru. Španielsko dostalo liberálnu ústavu prvý raz roku 1812. Nasledovali v tejto krajine násilné zmeny, prudké otrasy a zhubné občianske vojny, príčiny a priebeh ktorých opisovať presahuje náš cieľ. Chceme sa len spýtať: bol ľšpanielsky ľud bez rotržiek a straníckej vášne, keďže predstavoval takú pozoruhodnú jednotu reči a viery? A keď vypukli rozbroje medzi občanmi štátu, nakladali oni jedni s druhými šetrne a jemne? A občianske vojny, tie sa viedli láskavo? Vskutku nachádzame len málo stôp bratskej svornosti u tohto národa, omnoho viac sa tu prejavuje najzúrivejší stranícky duch. No a vnútorné vojny viedli Španieli proti Španielom s rozhorčenosťou a barbarstvom, ktoré privádzalo do úžasu celý civilizovaný svet. Úplne cudzie národy zriedka vykonávajú voči sebe také hrôzy, ako príslušníci jedného štátu a národa, jednej reči a viery vykonávali po celých šesť rokov v neblahej občianskej vojne. Ani sa len nedá predvídať, kedy sa už vráti vytúžená svornosť medzi exaltadmi a moderadmi,¹⁰ medzi karlistami¹¹ a inými stranami, ktoré s najväčším napnutím navzájom číhajú na seba, a pretože sa oddávajú svojej divej straníckosti, zdajú sa celkom zabúdať na blaho spoločnej vlasti. Lahko sa dá domyslieť, ako smutne to vyzerá s takým štátom, rozorvaným stálym straníctvom. Spustošenia, chudoba, zdivočelosť ľudu, nedostatočná súdna starostlivosť a administratíva, núdzne vzdelávacie ústavy, upadajúca snaživosť a obchod, vyčerpané a štátnym dlhom preťažené financie, a navonok slabosť, ktorú si nikto nemôže vážiť alebo sa jej báť, ale ju každý môže len poľutovať; to je závideniahodné šťastie jednotného Španielska! Nechcem síce povedať, že práve rečová jednota uvalila na Španielsko všetku túto biedu, ale sa predsa len musíme pýtať, keďže sa nám rečová jednota zdá byť niečím tak nadovšetko dobrým a výborným, prečo ona neodvrátila to mnohé zlo, hroziace krajine? Prečo ona nezjemnila nastavšie nehody, prečo rýchle neutišila hrozné roztržky a občianske vojny a nezahojila štátu spôsobené rany? Prečo nechala ľud tak hlboko poklesnúť? Nebolo a nie je omnoho lepšie ani so susedným štátom Portugalskom, hoci je podobne len jednej

reči a jedného náboženstva. Odkedy začali Portugalci po vyhnaní Francúzov roku 1808 slobodnejšie dýchať, postihla ich vlast' mnohá ťažkosť, no rečová jednota nepriniesla žiadnu úľavu. Tie isté stranické boje ako v Španielsku, tie isté občianske vojny, tie isté zmätky vidíme aj tu nasledovať jedno za druhým a zdá sa, že táto zlá hra sa neskončí tak rýchlo. Všetko sa nachádza v krajne napnutom stave, pričom sa treba obávať nebezpečia a skazy nie od vonkajšieho nepriateľa, ale od samých spoluobčanov a súkmeňovcov. Kým sa však strany neustále napnute a pripravené navzájom pozorujú, naozaj sa nemôže dať všeobecnému blahobytu, lebo štátu chýba jedna z hlavných podmienok spoločenského života, totiž bezpečnosť.

Z tejto strany Pyrenejí nachádzame veľký štát, v ktorom nie je výlučným jeden národ a jedna reč, no predsa je v ňom jedna reč veľmi rozšírená. Všeobecne sa myslí, hoci nesprávne, že vo Francúzsku býva len jeden národ. Osudy tohto štátu od roku 1789 sú známe: je to stály boj strán, úžasné, často v celej krajine opakované nepokoje, povstania, vražedné scény, mäsiarenia a občianske vojny. Len silný panovník, akým bol Napoleon, bol vstave na nejaký čas spútať zúriace vášne ľudu. Po jeho odstúpení nastal stav vyčerpanosti, z ktorého sa ľud dlho nemohol zotaviť. Napokon sa znova vzbúril roku 1830 a od tých čias skoro žiaden rok nevyvstali násilné otrasy. Aby sme vykreslili terajší stav Francúzska, pokladáme za dostatočné uviesť tu jednu správu z mnohých, došť súhlasne znejúcich správ z tejto krajiny, ako sa podávajú v novinách. V augsburskom Allgemeine Zeitung z 1. novembra 1840 možno čítať túto správu z Lyonu: „Od posledných hrozivých pohybov sa tu po prvý raz neprihodilo nič pozoruhodného, no sedíme na žeravom popole, akó i Parížania, lenže sa máme lepšie ako oni. Naše pevnosti sú totiž hotové a môžu v rozhodujúcej chvíli prehovoriť, nie tak ako parížske. Tak ďaleko to došlo s nami vo Francúzsku! Lamennais by sotva mohol mať pravdu so svojimi strašnými slovami, a predsa ich vyslovil pred 15. októbrom, pred piatym pokusom vraždy na kráľovi: Nemáte žiadnu občiansku spoločnosť, ale iba zbeh ľudí, ktorých, neviem ako to nazvať, administrovali, manipulovali, vyliahli podľa vlastného rozmaru, zvierací park, stádo alebo dav ľudských hoviad, ktoré je len na to určené, aby sa hnalo za svojou rozkošou.“

Tieto a podobné žaloby vskutku neukazujú na žiaden príjemný, šťastný stav krajiny. Tu sa zotrúva v neustálom strachu pred stále novými nepokojmi a nebezpečenstvami. Odkiaľ však ony vznikajú a čo je predsa to, čo ich vyvoláva? Vári azda rozdielnosť reči a národov? Možno bojujú proti sebe rozdielne národné kmene tohto štátu? Nijako nie, tí čo neprestajne jedni druhých pozorujú a ohrozujú, čo sa medzi sebou ustavične bijú, sú číri Francúzi, rovnakého jazyka a tej istej krvi, a najbližšie rečové i národné príbuzenstvo nie je vstave pomeriť ich alebo ich naladiť na vzá-

jomné šetrenie, miernosť a lásku. Mám spomenúť ešte Taliansko, kde bez ohľadu na tú istú reč neexistuje jeden, ale mnoho štátov? Mám sa dotknúť Nemecka, ktoré sa tiež, napriek rečovej jednote, rozložilo na tak mnoho štátov? Ale načo treba ešte viac príkladov? Dosiaľ uvedené dostatočne dokazujú, že sa reč zdá sice byť najprirodzenejším spojivom pre ľudí na snaženie za jedným záujmom, že však neovinie okolo ľudí žiaden pevný zväzok, a že jednorečové národy a štáty predsa len sa môžu stať korisťou najdivších roztržiek, straníctva a rozorvanosti. Je však niečo, čo omnoho pevnejšie pripútava ľudí k ľuďom, národy k národom, štáty k štátom ako to'ožné, ale ľahko doznievajúce zvuky reči, a toto niečo je — nie prostriedok k cieľu, ale sám cieľ, je to *záujem*. Čo je platné, že sa ľudia dorozumejú sice medzi sebou v jednej reči, ale v hlavnej veci, pri záujme, nevedia byť jednotní? Ak sú však spojení nejakým spoločným, materiálnym a morálnym záujmom, nerozlúči ich tak ľahko rozdielnosť národností a reči, pevne spolu držia, spolu pôsobia a snažia sa ísť za jedným cieľom. Záujem však obsahuje vôbec všetko, čo patrí k duševnému a fyzickému blahu človeka. teda blahobyť, príjemné pôžitky, vzdelanie a zdokonaľovanie sa. predovšetkým však dobré, humánne politické inštitúcie a múdru vládu. Kde sa to všetko nachádza v jednom štáte, kde štát všetkých svojich obyvateľov zahrňuje dobrodeniami, dáva im príležitosť na získanie najvyšších imaní a zabezpečuje im ich požívanie, ako by tam nevládla svornosť, vzájomná úcta a šľachetná snaha? Podobné spoločenstvo záujmov, ako aj imponantnú pevnosť národa nachádzame v Anglicku. Ešte tu sice treba mnoho zlepšív, no reformy sa rozvíjajú pokojne, bez násilných otrasov. Ostatne každý štátny občan Anglicka vinie sa k vlasti s láskou, lebo všetci vidia v tom svoj najvyšší záujem. Rôznosť reči nevyvoláva žiadne roztržky, diferencie sú len v politických mienkach a sú menej príkre ako inde. Anglický ľud je preto napriek svojim rečovým rozdielom, pomerne jednotnejší, mocnejší a šťastnejší ako mnohé iné národy len s jedinou rečou. Mimoriadne pozoruhodná je však svornosť rôznych národov vo Švajčiarsku. Ako je známe, v najväčšej časti tejto krajiny bývajú Nemci, ktorých je z 2 200 000 všetkého obyvateľstva viac než jeden a pol milióna. V západnej časti však, totiž v kantonoch Genève, Neuchâtel, Vaudt, a v častiach Bernu, Solothurnu, Freiburgu a Wallisu, bývajú Francúzi, približne 440 000 duší. Napokon na juhu, najmä vo východnom Wallise, v celom Tessine a v časti Graubündenu, vyskytujú sa Románi alebo Réfania; je ich asi 35 000, ktorí pochádzajú zo starých Etruskov a zachovali si svoje terajšie sídla od roku 600 pred Kristom. Švajčiarska republika bola založená ešte začiatkom 14. stor., roku 1308, a od tých čias nielen stále existuje, ale pribrala tak na území, ako aj na intenzívnej sile. K pôvodným nemeckým kantonom sa pripojili postupne stále ďalšie, aj s francúzskym a talianskym

obyvateľstvom. Nikdy však nedala rozdielnosť reči a národov podnet k nejednote, roztržkám a občianskym vojnám. Reč najstaršieho a najrozšírenejšieho národa v republike, totiž nemčina, je prijatá pri rokovaniach, ale každý kanton má právo spravovať sa v tej reči, ktorá v ňom panuje. Ono nechýbalo na vnútorných nepokojoch ani v týchto slobodných štátoch, ale nikdy nemali rečový pôvod. V predošlých časoch zapríčiňovali nepokoje náboženské roztržky, v neskorších však diferencie politických zásad a záujmov. Nehľadiac na to, Švajčiarsko tu stojí už skoro šesť storočí pevne a mocne a vedelo vzdorovať všetkým nebezpečenstvám a búrkam čias. Napoleon sa pokúsil ako iné štáty, tak aj tento urobiť závislým od svojej vládychtivosti, no jeho trón sa zrútil a Švajčiarom viedenský kongres nielen znova vrátil ich predošlú slobodu a nezávislosť, ale im čoviac pririekol nové územia. Vidíme teda jasne, že jednote a pevnosti švajčiarskeho štátu nebola ani najmenej na škodu rozdielnosť tam bývajúcich národov; že aj pri tejto rozdielnosti Švajčiarsko pokojne obstálo a nádherne sa mu darilo. Nemusíme sa teda vskutku ani my obávať, že rozdielnosť reči musí nevyhnutne vyvolať v našej vlasti nejednotnosť a roztržky. Ba čoviac poznamenávame, v dôsledku uvedených príkladov, že štáty jednej reči a národnosti ešte oveľa častejšie zakúsili smutný osud byť rozorvanými rozbrojom a straníckou vášňou ako štáty s viacerými rozdielnymi rečami. Naša vlasť môže byť aj pri nezhodujúcich sa rečiach skutočne udržaná jednotná, pevná a kvitnúca, len ak sme schopní spoznať svoj skutočný záujem, obhájiť ho a podporovať. Nebo nás požehnilo takou vládou, ku ktorej si, slobodne od predsudkov, môžeme len blahoželáť. Nechajte nás teda, všetok náš záujem vidieť v tom, nerozvážne neodporovať múdрым, dobre mieneným a miernym úmyslom vlády, ale radšej sa s nimi zhodovať a podporovať ich. Naše zriadenie a zákonodarstvo má niektoré prednosti pred inými štátmi: naším spoločným záujmom je teda, pevne sa pridržáť dobrých zákonov a ich primerane času zdokonaľovať; postavenie každého štátneho občana, nakoľko len možno, zabezpečiť; každému zaopatríť ochranu a prostriedok k blahobytu, na potešenie a vzdelanie. Osud nám dal vlasť, ktorá je bohatá a nevyčerpatelná na všetky požehnania prírody, ktorá má aj takú rozlohu, že môže právom platiť za významný a úctyhodný štát — nech je teda záujmom všetkých nás, venovať svoju starostlivosť spoločnej vlasti, jej bujné sily účelne ošetrovať, podporovať a uotrebovať, nie sa však len na jednu stranu obracať a ostatné zanedbávať. Skrátka, náš skutočný záujem spočíva v blahu a rozkvetení celej vlasti, naproti čomu sa všetci my musíme mocne pripútať k tej istej vlasti, nech by sme hovorili koľkokoľvek reči. Pravda, nemožno poprieť, že by spoločenstvo jednej reči v istom ohľade mohlo mať niektoré prednosti: mohlo by totiž obľahčiť styk medzi štátnymi občanmi, zjednodušiť administratívne

práce, vzdelávacie inštitúty a ústavy pre všetkých obyvateľov krajiny plodnejšími a literatúru prospešnejšou urobiť, atď. No tieto zretele obyčajne ustupujú do úzadia, keď je reč o dôležitosti maďarizácie. Musia mnoho stratiť zo svojho významu, len čo sa odôvodnene zapochybuje, že by maďarizácia ako taká mohla náš štát urobiť omnoho jednotnejším, pevnejším a šťastnejším. Preto sa zdržíme výkladu o prednostiach maďarizácie a chceme uviesť iba niektoré výsledky z nášho doterajšieho opisovania.

Keď nám je teda už jasné pri uvažovaní o toľkých príkladoch v iných krajinách a pri náležitom hodnotení všetkých u nás upotrebitelných prostriedkov, že je všeobecná maďarizácia čirou nemožnosťou a že, keby sa aj mohla uskutočniť, zďaleka by nemohla byť taká prospešná, ako sa všeobecne myslí, z toho vyplývajú voči nám vážne požiadavky. *Po prvé: Nechajte nás vyslobodiť sa z predsudkov, ktoré sa týkajú maďarizácie.* Sapere, aude, incipe.¹² Choďte teda preč, vy pekné sny, ktoré ste nám predstierali takú vábnu budúcnosť, kde vo všetkých častiach našej vlasti zaznejú iba jediné, ľúbe zvuky našej drahej materinskej reči, nepomiešané s nijakým cudzím zvukom – choďte preč, vy pekné sny! Však ste neboli viac ako sny, síce príjemné, ale nebezpečné, lebo ste nás hrozili vytrhnúť z pomerov skutočnosti a zaviesť na scestie. Musíme sa spamätať a pri triezvom rozoberaní vecí odvrátiť sa od bludu a zaslepenosti.

Preč s predsudkom, bludom a zaslepenosťou! Milujeme svoju reč, milovali ju aj naši otcovia, ale či u iných kmeňov nepredpokladáme už žiadnu lásku k ich materinskej reči? Dala im ju vyššia moc, a reč vyrástla s ich prírodou a celou ich bytosťou. Je ona nástroj, ktorým sa stýkajú so svojimi príbuznými a svojím okolím. A oni by túto reč nemilovali tak, ako my našu milujeme? To by ju ľahostajne zamenili za nejakú inú reč? Kto by si predsa rád dal vytrhnúť svoje zdravé zuby a namiesto nich osadiť nejaké cudzie? Preč s predsudkami, s bludnými pochopmi! Žalujeme sa na reakciu a hľadáme ju u niektorých duchovných a učiteľov. Z čoho sa skladá táto reakcia? Z toho, že oni nie v nezrozumiteľnej uhorskej, ale v ľudovej reči hovoria svojim poslucháčom o najsvätejších veciach náboženstva a mravnosti, alebo hádam budúcim učiteľom a duchovným dávajú návod, ako majú nabudúce vychovávať a vzdelávať príslušníkov svojho národa. Je toto vskutku reakcia, pre ktorú sa treba tak veľmi žalovať? Či tí mužovia nerobia len to, na čo ich zaväzuje svätý cit ich povolania a čo by nemohli zanechať bez jeho najhrubšieho porušenia? A vskutku, zasluhovala by táto reakcia podľa spravodlivosti takú veľkú hanu, aj keby sa vyjadrovala nepomerne silnejšie a prudkejšie, než sa v skutočnosti vyjadruje a vie vyjadriť? Či môžeme bez zapýrenia odsúdiť túto reakciu, keď sa rozepamätáme na to, ako veľmi horlili naši predkovia pred päťdesiatimi rokmi za uhorskú reč?

Nechajte nás teda veci tak posudzovať, aké skutočne sú a musia byť. V našej vlasti existuje vedľa seba viac národností a musia existovať pre svoje prirodzené príčiny a podmienky. Čím väčšie masy bývajú pospolu, tým väčšou musí byť ich prichylnosť k národnosti a materinskej reči. Čím vzdelanejšie a tvárlivejšie sú iné národy, tým viac schopnosti majú prispôbiť sa uhorskej národnosti a osvojiť si uhorskú reč. U nás však treba nevyhnutne predpokladať lásku k ich materinskej reči. Táto láska musí byť o toľko väčšia, o koľko cennejšia je jej predmet a o koľko viac sa on zdá byť ohrozený. Podľa toho je vysvetliteľné, prečo sa Nemci zdajú ľahšie pomaďarčovať než Slovania a Valasi, ale prečo ani u Nemcov nemožno počítať na žiadnu všeobecnú maďarizáciu; prečo sa napokon u ostatných kmeňov teraz všeobecne viac prejavuje láska k ich materinskej reči ako predtým. — Dovoľte nám poznať aj nedostatočnosť prostriedkov, ktoré sme schopní použiť na uskutočnenie maďarizácie. Uhorská správa nemôže maďarizáciu významne podporovať bez použitia najtvrdšieho útlaku a donútenia, ale či jej ich možno radiť? Možno to schvaľovať? Škola by mohla spôsobiť maďarizáciu, keby mohla všetkým a každému v krajine zaopatriť učené vzdelanie a zároveň premeniť srdcia a city všetkých. Ako to však možno očakávať? Prestaňme teda hovoriť o všeobecnom uhorskom školskom vyučovaní! Napokon prestaňme štúdium uhorskej reči v školách iných kmeňov tak veľmi odporúčať a vyzdvihovať! Prestaňme dodávať naduté správy o uhorskej školskej výučbe alebo seba nimi potešovať. Ak nechceme okradnúť školské ústavy o ich dobročinnú pôsobnosť, treba sa nám menej starať o reč ako o veci. Naše školy nemajú byť výlučne rečovými ústavmi, ale majú byť ústavmi, ktoré rozširujú potrebné vedomosti, osvetu, vzdelanie a kresťanstvo. Právě kresťanské a humánne vzdelanie má byť aj meradlom, podľa ktorého si máme ceniť hodnotu školskej výučby. Aby sa však tým dosiahol vznešený cieľ duchovného rozvoja v školách, nemali by sme používať žiadne nevhodné, ale iba účelné prostriedky. Pre nás je to hotová skutočnosť, že sa žiaden ľud inak ako vo svojej reči nevzdelá a nemôže vzdeláť. Z tejto poučky urobíme teda dobrú aplikáciu pri nás samých, lebo žiadame, aby sa Maďari vzdelávali v maďarskej reči. Čo je to však, keď chceme vzdelávať Nemcov, Slovanov a Valachov v maďarskej reči? Nie je to najväčšia nedôslednosť? Alebo neznamená to týmto národom ich vzdelanie sťažovať a v ňom im prekážať, keď ich chceme vzdelávať v reči, ktorá im je cudzia? Lebo je predsa jasné, že Nemci, Slovania a Valasi neuznávajú za svoju reč uhorskú, ale nemeckú, slovanskú a valašskú. Alebo by sme chceli hádam preto, že bývame v Uhorskej krajine, neuznať okrem uhorskej reči žiadnu inú reč za domácu? S menom Uhorskej krajiny len ten môže páchať podobnú neplech, kto sa nečervená, keď sa vysmieva histórii a skúsenosti, lebo kto môže popierať, že odkedy

existuje uhorská ríša, vždy bývali v nej a ešte aj teraz bývajú rôzne národy? Jediné meno krajiny nemohlo tým ešte spôsobiť ani predtým, a nemôže ani teraz alebo v budúcnosti spôsobiť žiadnu rečovú jednotu; práve tak málo tu, ako aj v mnohých iných krajinách. Preto nás nenechajte šialif samých seba, ak nechceme šialif iných. Nenechajte nás vždycky spomínať iba jedinú krajinskú reč, ale radšej krajinskej reči.

Ze sú iné kmene v krajine v príbuzenských vzťahoch so zahraničnými národmi, že v rečovom ohľade stoja oveľa bližšie ku kmeňom za hranicou ako k nám, je skutočnosť, ktorú nemožno poprieť, alebo ju nechať stranou. Musíme sa teda s tým spriatelíť, keďže nič iného nemôžeme urobiť aj pri všetkej svojej horlivosti a svojom deklamovaní. Najmä však prestaňme robiť toľko kriku o panslavizme, ak sú nám milé a cenné naša česť a vážnosť. Lebo vskutku, čo my vydávame za hlboko vypočítavú a veľmi opatrnú politiku, je alebo prázdne, bezobsažné tláchanie, alebo podozrievavý, inkvizitorský duch, ktorý pripomína pyšnú a ukrutnú aristokraciu Benátok. Nechajte slovanských bratov, tak ako i Nemcov a Valachov, aby boli v bezstarostnom literárnom styku s ich zahraničnými súkmeňovcami, ani o literárny panslavizmus sa veľmi nestarajme. Aby sa neudržiavali s cudzincami žiadne štátu nebezpečné spojenia. nech nad tým bdie vláda – máme všetky príčiny dôverovať v jej bdelosť. Radšej sa vystrihajme toho, aby sme sa svojou bojzalosťou nezosmiešili a svojou úzkoprsosťou nestali opovrzeniahodnými. Je to dôstojné národa, ktorý vždy velebili ako šľachetný, aby mal malicherný strach pred namysleným nebezpečenstvom? Je to hodné slobodymilovného a na svoju slobodu hrdého národa, chcieť vykonávať rečové tyranstvo nad svojimi spoluobyvateľmi? Naša vlasť doteraz šťastne vyviazla z mnohých nebezpečí. Nechajte nás aj do budúcnosti úfať sa tomu najlepšiemu od našej dobrej snahy, našej múdrej vlády, od osudu a prozreteľnosti! Preto preč s predsudkami a so zaslepenosťou. Nech sa nám naša vlasť vždy páči s rozličnými rečami a národnosťami, aj keď ju budú prezývať Babelom. Dá sa predsa myslieť aj na upravený pomer krajinských rečí medzi sebou; naša doba nám predsa dáva k dispozícii bohaté prostriedky upraviť pomery rečí a národov v štáte, a dobre usporiadanú koexistenciu viacerých rečí v jednom štáte nijako nemožno nazvať Babelom.

Iná dôležitá upomienka nám zaznieva z uvedeného: *Aby sme boli spravodliví a humánni.* Právo a spravodlivosť je základom občianskych zväzkov, je silou štátov, najpevnejšou väzbou jeho členov, najistejšou obranou pre jeho trvalú existenciu. Humanita však ako súhrn ľudskej, najmä mravnej dokonalosti, je najkrajšou okrasou národov a štátov, najbohatším prameňom všeobecného blaha. Nespravodlivosť a nehumánnosť však naproti tomu tresce sama seba, a to tak u jednotlivcov, ako aj u štátov a ríš!

Nechajte nás preto byť spravodlivými aj humánnymi! Žiaľ, musíme sa priznať, že až doteraz sme neboli vždy takí, najmä vo vzťahu k našim spoluobyvateľom z iných kmeňov. Často sme svoje vlastenecké povinnosti konali v bezhraničnej horlivosti za maďarstvo, často sme sa bezohľadne vyjadrovali o svojich spolubratoch z iných kmeňov, a mlčali sme na urážky, ktoré naši súkmeňovci zapričiňovali iným. Falošný stud a planý strach pred neľúbosťou vlastencov nechal nás zabúdať na slušnosť a spravodlivosť, nechal nás pokojne hľadieť na neplechu krajných živlov alebo ju ospravedlňovať, ak nie čoviač chváliť alebo podporovať. Je však vlastenectvom, ako sa obvykle predstavuje, niečo iné, než jednostranné, k tomu nespravodlivé a nehumánne straníctvo?

Ak horlivosť jednotlivcov zašla ďalej, než sa môže porovnať so slušnosťou a spravodlivosťou, nemali sme na to mlčať, ani sa spokojne prizerať, lež mali sme radšej prehovoriť a nevhodnú horlivosť náležite pokarhať. A prečo sme to aj neurobili, a to doprosta? Boli sme príliš ochotní umiesťovať v našich časopisoch a spisoch najabsurdnejšie, najurážlivejšie, najpoburujúcejšie výrazy o našich spolubratoch z iných kmeňov, ale slová spravodlivosti a humanity márne čakali od nás naši spoluobyvatelia. A predsa by toto bol býval nepopierateľne najlepší prostriedok, udržať bratskú svornosť, vzájomnú dôveru a prichylnosť medzi rozličnými národmi v krajine, a nami tak často spomínané, takzvané „jedovaté insinuácie“ by boli celkom určite vystali. Ba ešte viac: odcudzenie, na ktoré sa žalujeme, onen nevládny duch, ktorý sa nezriedka hýbe a tá, tak sa zdá, stále mocnejšia nevoľa proti nám, by sa nikdy neboli zjavili. Nechajte nás len ďalej ísť v našej slepej horlivosti, ktorú tak radi nazývame patriotizmom a láskou k vlasti, a čoskoro bude pred nami zívaf priepasť, hroziaca, že pohltí nás i vlasť. Stojíme tu vystrojení a chceme odbojníkov násilím potlačiť. Lež čo bude následok toho? Čoskoro zazrieme martýrov vzdorovať všetkým nebezpečiam s oddanosťou, ktorú môže vnuknúť len vedomie práva a pravdy. Stále viac a viac rozduchame plamene rozbroja a stále väčšími rozšírime trhlinu medzi nami a ostatnými národmi. Preto nás nechajte zanechať nepravú cestu, ktorá môže priviesť len do nešťastia! Kto seje nepravosť, môže žať len trest. Ak nám však vskutku záleží na blahu vlasti, nechajte nás predovšetkým, aby sme boli, primerane daným pomerom, spravodlivými a humánnymi. Nechajte nás samých a všetko, čo príroda a osud spojili s našou existenciou, obapolne si vážif. Nech je preto ďaleko od nás každé mrzké znižovanie iných národov a ich rečí; nech je ďaleké všetko potupovanie a hanobenie.

Môžu teda naši milí bratia so svojimi osobitnými rečami nielen pokojne existovať, ale sa aj v nich rozvíjať a zdokonaľovať; my im nebudeme v tom naďalej prekážať, ale radšej nakoľko len možno podporovať. Mu-

síme sa vystríhať hneď kričať na poplach, keď počujeme, že sa v jednej alebo druhej krajinskej reči, s výnimkou maďarskej, niečo verejne povedalo alebo napísalo. Tým viac si musíme dávať pozor, aby sme nevhodným nanucovaním našej reči nerušili cirkevné zmýšľanie a náboženské úkony iných kmeňov. Ďalej musíme odhodiť každú myšlienku na potlačenie alebo dokonca vyničenie iných národností. Alebo chceme hádam pochybovať, že ak je zločinom fyzickú osobu ukracovať alebo ju zrovna zničiť, či nie je omnoho väčším zločinom ohrozovať existenciu morálnej osoby, celého národa, keďže tam trpi len jedna, kdežto tu trpia mnohé osoby? Naozaj neviem pochopiť, ako možno porovnať so stavom terajšieho vzdelania a s takými nádhernými pokrokmi humanity, pracovať na tom, aby národy ako také prestali existovať, čo nie je nič iné ako vražda národa. Zdá sa nám byť barbarstvom, keď sa osobnosť niektorého individua bezohľadne urazí, a my by sme sa bez ostýchania snažili osobnosť celých národov nielen surovo urážať, ale zrovna vyhladiť? Môžeme na svoje ospravedlnenie povedať čokoľvek chceme, zločin nemožno odlišputovať a škvrna zostáva väzieť na našom mene. A preto pozor, opakujeme, pozor pred každým národným kmeňom, ktorý nám osud dal za spoluobyvateľa. Nechajte nás spomínať maďarizáciu vždy len s najväčšou opatrnosťou a rozvážnosťou, no a úplne sa vzdajme nadutých deklamácií o nacionalizovaní, plamenných nabádaní na jednostrannú lásku k vlasti; lebo ony smerujú na zničenie spriatelенých národov, hlboko ich urážajú, no ešte viac sú ponižujúce pre nás, a pri všetkom tom sú celkom márne.

Ako však my chceme napred pokročiť, podobne sa môžu snažiť ísť napred aj iní, a to po ceste vyznačenej im prírodou, totiž cestou svojej materinskej reči a literatúry. Lebo keď už raz musia existovať rôzne národy, nech existujú so cťou, nech sa stále viac a viac rozvíjajú, zhodne s ľudským určením. No a mohlo by vôbec prospieť vlasti množstvo, väziace v nevedomosti a barbarstve? Ludové masy sa predsa nemôžu nijako inak vzdelanostne dvíhať a pohýbať, iba prostredníctvom materinskej reči, preto im nemáme odnímať tento prostriedok, lebo by sme boli vinní na ich barbarstve. Nech sú teda ľudové školy venované pestovaniu materinskej reči, áno, nech má každý národ príležitosť prostredníctvom svojej materinskej reči sa ako len možno zdokonaľovať. Nech každý národ pestuje svoju literatúru a nech sa literárne stýka so svojimi zahraničnými súkmeňovcami. Nech môžu naši bratia okrem ľudovej školy používať ešte aj iné ústavy na svoje ďalšie vzdelanie. Alebo sa vari necháme zahanbiť Francúzmi, ktorí zriadili slovanskú profesúru pri jednom zo svojich najvyšších učilišť, hoci v celej ich ríši sa nenachádzajú žiadni Slovania, okrem niekoľkých utečencov a cestujúcich, kým my pre mnohé milióny našich slovanských a valašských spoluobyvateľov pri našej univerzite a na akadémiách ne-

uznávame za prípustné žiadne posluchárne, kde by si mohli získať dokonalú známosť svojich materinských rečí? Nech sa darí každému národu a jeho literatúre! Slušne mysliaci a ľudomilný priateľ vlasti nemôže si nič iného želať. To vyžaduje humanita a uhorská sloboda.

Ako však môže potom obstáť jednota štátu, pýtajú sa s obavou. Nestarajme sa o jednotu, kýmkoľvek budeme navzájom so sebou nakladať slušne, spravodlivo a humánne. Prinajmenšom nesmieme, kvôli novej jednote a prípadne aj iným možným dobrodeniam, uraziť žiadnu ľudskú dôstojnosť a ľudské práva početných národov, iba ak by sme chceli zase späť uviesť do života onú už dlhší čas pochovanú zásadu: „Cieľ posväcuje prostriedok.“ Jednotu štátu úplne spôsobí zákonodarstvo a administratíva. V jednej konštitúcii pre všetkých nech je jednota všetkých.

Treba ďalej podotknúť, že aj keby vysoké správne úrady vo svojich konaniach predbežne výlučne používali maďarskú reč, slušnosť zakazuje pri nižších prísne na to dbať. Nižšie administratívne úrady prichádzajú do bezprostredného styku s ľudom a majú sa jemu prispôbiť, aby mu styk nesťažili, ale podľa možnosti obľahčili, a tým si zabezpečili jeho pevnú a úprimnú dôveru.

Milí bratia, naša spoločná vlasť nebude inak silná a kvitnúca, len keď všetkých bude v láske k nej spájať osвета a humanita. Nechajte nás predsa pozorne načúvať napomínanie času! Nechajte nás úprimne si vážiť a milovať ľudí a spoluobčanov! Nech našich spolubratov nezarmúcejú žiadne zanedbávania, útlaky a ukracovania. Stojíme na prahu veku, ktorý odsudzuje všetky neslušné utlačania ľudu a národov, ktorý nepripustí žiadnu vojnu, s výnimkou tej za právo a humanitu. Opierajúc sa o právo a humanitu, nechajte nás zmužilo hľadieť do budúcnosti! No beda nám, ak nás zafaží nejaká vina a ak pokynie bohyňa pomsty! Ó, vlasť, aká drahá musíš byť všetkým svojim synom, ak pri naplnení doterajších svojich požehnaní budeš si vedieť získať a pred inými krajinami uhájiť ešte aj povest osvietenej inteligencie, spravodlivej správy a humánných inštitúcií.

Autorská poznámka

^a Tu nám prichádzajú na myseľ obžaloby, pozdvihnuté proti panslavizmu, pri ktorých sa priateľom slovanskej reči, najmä mladým slavistom, podkladajú isté nebezpečné úmysly. — Tieto obžaloby sa zdajú, úprimne povedané, pochádzať z nekalého prameňa a slúžia za zámienku, aby sa prebudené Slovanstvo nejako mohlo potlačiť. Nemali by sme predsa len zabúdať na príslovie: „Kto inému jamu kope, sám do nej padá.“

(Slavistmí rozumie autor mladých slovenských buditeľov.)

Tomáš Világosváry (maď.): zo Svetlého hradu. Symbolický pseudonym autora, ktorý vystupoval ako Maďar a chcel svojim krajanom osvetliť nemožnosť a neúžitnosť všeobecnej maďarizácie v Uhorsku.

¹ Zajaté Grécko prijalo divého vífaza a vneslo umenie do roľníckeho Lácia (lat.).

² Prenájomci štátnych dôchodkov a obchodníci (peňažníci; lat.).

³ Bojím sa Grékov, aj keď prinášajú dary (lat.). Citát z Vergiliovej Aeneidy.

⁴ Bretoncov.

⁵ Kniha o povodni (maď.), vydaná z príležitosti povodne v Pešti (1838).

⁶ Bretonci.

⁷ Trinásť a sedem obcí (tal.).

⁸ Zbierka uhorských zákonov roku 1608, článok 13; roku 1609, článok 64; roku 1613, článok 40 (lat.). — V starom Uhorsku sa zákony označovali ako „zákonné články“, teda zák. čl. 13/1608 znamenalo zákon č. 13 z roku 1608.

⁹ Mnohojazyčné Uhorsko (lat.).

¹⁰ Exaltados (nadšenci; špan.), radikálna strana v Španielsku od r. 1820; moderados (mierni; špan.), jej opak, strana mierneho pokroku.

¹¹ Prívržencami pretendenta dona Carlosa, ktorého jeho brat, španielsky kráľ Ferdinand VII., vytvoril z nástupníctva trónu, aby ho mohol zabezpečiť, pretože syna nemal, svojej dcére Izabele (nar. 1830). Karlisti dlho, aj keď vždy bezvýsledne, vyvolávali povstania v Španielsku.

¹² Umúdri sa, počúvaj, začni (lat.).